

Рекомендовано Науково-методичною радою Юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету (протокол № 1 від 3 вересня 2009 року)

Рецензенти:

Гелецька І.О. – к.ю.н., декан юридичного факультету Галицького інституту імені В'ячеслава Чорновола

Башняк О.С. – к.ю.н., доцент кафедри правового регулювання економіки і правознавства юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

Слома В.М.

Право соціального забезпечення: Опорні конспекти лекцій. – Тернопіль, 2009. - ... с.

ЗМІСТ

Тема 1. Поняття, предмет та система права соціального забезпечення

1. Поняття права соціального забезпечення України.
2. Предмет права соціального забезпечення.
3. Метод права соціального забезпечення.
4. Система права соціального забезпечення.

Тема 2. Джерела права соціального забезпечення

1. Поняття та загальна характеристика джерел права соціального забезпечення.
2. Види джерел права соціального забезпечення.

Тема 3. Основні принципи права соціального забезпечення.

1. Поняття і система принципів права соціального забезпечення.
2. Зміст принципів правового регулювання соціального забезпечення.

Тема 4. Органи, що здійснюють соціальне забезпечення

1. Пенсійний фонд України: порядок його формування та використання.
2. Соціальні страхові фонди як суб'єкти права соціального забезпечення.
3. Система державних органів та їх функції зі здійснення соціального забезпечення.

Тема 5. Правовідносини з соціального забезпечення.

1. Поняття та види відносин з соціального забезпечення.
2. Суб'єкти, об'єкти і зміст правовідносин з соціального забезпечення.
3. Підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин з соціального забезпечення.

Тема 6. Трудовий (страховий) стаж і вислуга років.

1. Поняття трудового (страхового) стажу.
2. Вислуга років, як особливий вид спеціального трудового стажу.
3. Докази трудового стажу.

Тема 7. Пенсії за віком

1. Поняття та види пенсій за віком.
2. Умови пенсійного забезпечення за віком.
3. Особливості пільгового пенсійного забезпечення за віком.

Тема 8. Пенсії за вислугу років

1. Поняття та умови призначення пенсії за вислугу років.
2. Пенсійне забезпечення громадян, які проходили військову службу чи службу в органах внутрішніх справ.
3. Пенсії за вислугу років працівників цивільної авіації і льотно-випробувального складу.
4. Пенсії за вислугу років державним службовцям, суддям, працівникам прокуратури.

Тема 9. Пенсії в разі інвалідності

1. Поняття пенсії в разі інвалідності. Порядок встановлення інвалідності для призначення пенсії.
2. Види пенсій по інвалідності.

Тема 10. Пенсії у разі втрати годувальника

1. Поняття пенсії у разі втрати годувальника.
2. Умови призначення пенсії у разі втрати годувальника.
3. Особливості пенсійного забезпечення окремих категорій сімей у разі втрати годувальника.

Тема 11. Недержавне пенсійне забезпечення

1. Система, принципи та суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення.
2. Недержавні пенсійні фонди, їх види.
3. Пенсійний контракт та пенсійна схема.
4. Види пенсійних виплат.

Тема 12. Державні соціальні допомоги

1. Поняття, види та загальна характеристика допомог з соціального забезпечення.
2. Соціальні допомоги сім'ям з дітьми.
3. Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям.
4. Соціальні допомоги у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.
5. Допомога по безробіттю в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.
6. Допомога на поховання.

Література

ТЕМА № 1. ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ ТА СИСТЕМА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Поняття права соціального забезпечення України.

Право соціального забезпечення України є однією з галузей права, яке регулює надзвичайно важливу сферу суспільних відносин, а саме: відносини щодо формування соціальних фондів, надання пенсій та допомог, відносини щодо надання соціального обслуговування та ін.

Термін «соціальне забезпечення» офіційно був закріплений у міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому Генеральною асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року.

Соціальне забезпечення – це форма розподілу матеріальних благ з метою задоволення життєво необхідних індивідуальних потреб громадян при настанні соціального ризику за рахунок бюджетів різних рівнів (державного та місцевих) у випадках та на умовах, встановлених у законі¹.

Сфера соціального забезпечення підлягає правовому регулюванню, тобто відносини між громадянами і державними органами у даній сфері виникають та припиняються на підставі норм самостійної галузі права – права соціального забезпечення.

Нормами права соціального забезпечення встановлюються види соціального забезпечення, коло осіб, які підлягають соціальному забезпеченню, умови, порядок надання та розміри соціального забезпечення.

До функцій соціального забезпечення можна віднести:

- 1) економічну;
- 2) соціально-реабілітаційну;
- 3) демографічну.

Отже, право соціального забезпечення – це система правових норм, які регулюють відносини щодо матеріального забезпечення громадян (членів їх сімей) у разі настання соціальних ризиків за рахунок державного бюджету, місцевих бюджетів, а також спеціальних фондів та похідних від них організаційних відносин.

2. Предмет права соціального забезпечення.

Предмет будь-якої галузі права складає певна сукупність відносин, котрі характеризуються певною внутрішньою єдністю.

Предметом права соціального забезпечення є комплекс якісно однорідних суспільних відносин, що існують у сфері соціального забезпечення осіб, які зазнали соціального ризику (соціально-забезпечувальні відносини), а також пов'язані з ними процедурні та соціально-страхові відносини².

М.Д. Бойко визначає предмет права соціального забезпечення як суспільні відносини між громадянином чи сім'єю і державними органами, що здійснюють соціальне забезпечення з приводу безоплатного (безеквівалентного) або на пільгових умовах матеріального забезпечення і обслуговування за рахунок соціального страхування та виплат з державного та місцевих бюджетів громадян у старості, у випадку хвороби, повної, часткової або професійної втрати працездатності, в разі втрати годувальника, а також надання допомоги малозабезпеченим сім'ям, сім'ям, що мають дітей та в інших випадках, передбачених законодавством, що потребують надання соціальної допомоги³.

Основу предмета права соціального забезпечення складають пенсійні відносини, які виникають з приводу призначення, нарахування та виплати пенсій.

¹ Синчук С.М., Бурак В.Я. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. / За ред. С.М. Синчук. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – С. 9.

² Право соціального забезпечення України: Навчальний посібник / За ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Істина, 2007. – С. 12.

³ Бойко М.Д. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. – К.: «Олан», 2004. – С. 11.

Наближеними до пенсійних є також відносини з соціального страхування працюючих громадян.

Крім того, предмет права соціального забезпечення складають відносини зі здійснення соціальних виплат та з соціального обслуговування окремих категорій громадян.

3. Метод права соціального забезпечення.

Крім предмета другим критерієм для розмежування галузей права служить метод правового регулювання. У науці метод визначається як сукупність способів юридичного впливу на суспільні відносини.

Метод права соціального забезпечення – це сукупність прийомів та засобів, за допомогою яких держава забезпечує необхідну поведінку учасників правовідносин.

Ознаками методу права соціального забезпечення є:

- 1) порядок виникнення, зміни та припинення правовідносин;
- 2) правове становище учасників правовідносин;
- 3) характер встановлення прав та обов'язків;
- 4) засоби забезпечення виконання обов'язків (санкції).

Метод права соціального забезпечення є певною комбінацією імперативного та диспозитивного способів регулювання із застосуванням таких прийомів, як дозвіл, припис, заборона.

Дозвіл застосовується для регулювання поведінки фізичних осіб, тобто надання їм можливості претендувати на певний вид соціального забезпечення. Припис – це обов'язок громадянина чи органу соціального захисту вчиняти певні дії, передбачені законом. Заборона – це покладення на суб'єктів правовідносин обов'язку утримуватись від конкретних дій.

4. Система права соціального забезпечення.

Система права соціального забезпечення – це науково обґрунтований, об'єктивно існуючий зв'язок інститутів і норм, які складають в цілому єдину самостійну галузь права.

Право соціального забезпечення складається з двох частин: Загальної та Особливої.

До Загальної частини належать норми, які визначають предмет, метод, принципи і завдання галузі права, сферу дії норм права, розмежування компетенції державних органів у сфері правового регулювання соціального забезпечення.

До Особливої частини права соціального забезпечення належать норми, які регулюють умови та порядок надання конкретних видів соціального забезпечення, їх розміри.

ТЕМА № 2

ДЖЕРЕЛА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Поняття та загальна характеристика джерел права соціального забезпечення.

Джерела права соціального забезпечення – це нормативно-правові акти, які містять в собі норми права, що регулюють правовідносини, які виникають між громадянами та відповідними органами з приводу соціального забезпечення.

Джерела права соціального забезпечення класифікуються за різними критеріями.

1. За юридичною природою норм джерела права соціального забезпечення поділяються на:

- а) акти договірної характеру;
- б) нормативно-правові акти.

2. Залежно від органу правотворчості джерела права соціального забезпечення поділяються на акти, які видаються:

- а) вищими органами державної влади та управління (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України);
- б) центральними органами державного управління (Міністерство праці та соціальної політики України);
- в) місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

3. За формою акта джерела права соціального забезпечення класифікуються на:

- а) закони;
- б) укази;
- в) декрети;
- г) постанови;
- д) розпорядження;
- е) накази тощо.

4. За сферою дії джерела поділяються на:

- а) загальнодержавні;
- б) локальні (місцеві).

5. За юридичною силою джерела поділяються на:

- а) міжнародні правові акти, ратифіковані Україною;
- б) закони України;
- в) підзаконні нормативно-правові акти.

6. За видами відносин, які регулюють нормативно-правові акти поділяються на ті, що регулюють відносини:

- а) загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- б) пенсійного забезпечення;
- в) щодо надання державних допомог;
- г) щодо соціального обслуговування.

2. Види джерел права соціального забезпечення

Основним джерелом права соціального забезпечення є Конституція України, ст. 46 якої гарантує право громадян на соціальний захист, що включає права на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Основоположним актом у сфері пенсійного забезпечення є Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 року. Даний Закон гарантує всім непрацездатним громадянам України, іноземним громадянам та особам без громадянства, які на законних підставах проживають в Україні, право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Пенсійного фонду, державного та місцевих бюджетів шляхом надання пенсій.

Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 року встановлює рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів та віку дітей. Даний Закон передбачає такі види допомог: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; одноразова

допомога при народженні дитини; допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;

Допомога на дітей, які перебувають під опікою та піклуванням; допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми.

Закон України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» від 01.06.2000 року визначає основні засади державної політики щодо громадян, які мають значні заслуги у сфері державної, громадської або господарської діяльності, досягнення у сфері науки, культури, освіти, охорони здоров'я тощо. Закон передбачає встановлення таким особам пенсій за особливі заслуги перед Україною, а в разі смерті цих осіб – членам їх сімей.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 року визначає принципи. Засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій.

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 року визначає правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні та регулює правовідносини, пов'язані з цим видом діяльності.

До джерел права соціального забезпечення можна віднести постанови Верховної Ради України, а саме: постанова від 29.04.1992 року «Про підвищення соціальних гарантій для населення»; постанова від 03.12.1998 року «Про заходи щодо поліпшення соціального захисту інвалідів» та інші.

Укази Президента України у сфері соціального забезпечення також відіграють важливу роль. Так 2.08.1993 року було видано указ «Про невідкладні заходи щодо посилення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей»; укази про затвердження Положень про відповідні державні органи, що здійснюють соціальне забезпечення в Україні.

Значну кількість нормативно-правових актів у сфері соціального забезпечення видано Кабінетом Міністрів України: постанова КМУ від 27.12.2001 року «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми»; постанова від 20.07.1992 року «Про додаткове коригування рівнів державних пенсій» та інші.

Серед нормативно-правових актів, які є джерелами права соціального забезпечення, важливе місце також посідають нормативно-правові акти, видані центральними органами державної влади, насамперед міністерством праці та соціальної політики України. Наприклад, наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 17.09.1998 року «Про затвердження Інструкції із застосування Порядку забезпечення інвалідів автомобілями».

Джерелами права соціального забезпечення є міжнародні договори, укладені Україною з іншими державами. Наприклад, угода «Про гарантії громадянам країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав (СНД) у сфері пенсійного забезпечення» від 13.03.1992 року.

ТЕМА № 3

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Поняття і система принципів права соціального забезпечення.

Принципи права соціального забезпечення – це такі ідеї, які визначають сутність цієї системи правових норм і спрямовані на створення достатнього рівня правового захисту громадян, що зазнали впливу соціальних ризиків.

В.С. Андреев до галузевих принципів права соціального забезпечення відносить:

- а) принцип усеосяжності соціального забезпечення;
- б) принцип усебічності й багатоманітності його видів;
- в) принцип забезпечення за рахунок державних і суспільних коштів;
- г) принцип забезпечення у високих розмірах, які відповідають рівневі задоволення потреб громадян, що склався на даному етапі розвитку суспільства;
- д) принцип здійснення забезпечення самими трудящими через органи державного управління і громадські організації⁴.

І.М. Сирота сформував наступну систему принципів права соціального забезпечення:

- а) соціальне забезпечення на умовах обов'язкового страхування всіх працюючих громадян;
- б) багатоманітність форм і видів соціального забезпечення застрахованих працівників;
- в) диференціація підстав і норм соціального забезпечення в залежності від характеру та тривалості трудової діяльності, рівня заробітної плати і розмірів страхових внесків працівників;
- г) забезпечення пенсіями і допомога ми на рівні прожиткового мінімуму;
- д) фінансування соціального забезпечення за рахунок обов'язкових страхових внесків і недержавних фондів;
- е) здійснення соціального забезпечення органами державного управління;
- є) охорона і захист права та законних інтересів громадян на соціальне забезпечення⁵.

Виділяють також такі принципи права соціального забезпечення:

- а) всезагальність права на соціальне забезпечення;
- б) залежність права на соціальне забезпечення від соціального ризику;
- в) соціальне страхування;
- г) гарантування соціальним забезпеченням гідного рівня життя особи;
- д) відповідність соціального забезпечення міжнародним стандартам соціального захисту⁶.

2. Зміст принципів правового регулювання соціального забезпечення.

Принцип поширення права соціального забезпечення на всіх громадян закріплений у ст. 46 Конституції України. Суть даного принципу полягає у тому, що кожна людина, яка на законних підставах проживає в Україні, в разі настання певних умов, передбачених законом, має право на відповідний вид соціального забезпечення, незалежно від статі, політичних та релігійних поглядів, національності, громадянства, етнічного і соціального походження тощо.

Принцип багатоманітності форм і видів соціального забезпечення полягає в тому, що система соціального забезпечення в Україні характеризується універсальністю. Основними видами соціального забезпечення в Україні є: пенсії, соціальні допомоги, соціальне обслуговування.

Принцип диференціації підстав і норм соціального забезпечення. Основною метою диференціації є призначення конкретного виду соціального забезпечення для відповідної категорії осіб, залежно від юридичних фактів. Підставами диференціації є: характер та умови

⁴ Андреев В.С. Право социального обеспечения СССР: Учеб. Пособие. – М.: Юрид. лит., 1987.

⁵ Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине. – Х.: «Одиссей», 2002. – С. 72.

⁶ Право социального обеспечения Украины: Навчальний посібник / За ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Істина, 2007. – С. 24.

діяльності; тривалість трудового (страхового) стажу; статі; категорії працівників; розміру заробітку та розміру внесків до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування.

Принцип забезпечення пенсіями і допомога ми на рівні прожиткового мінімуму. Пенсії та допомоги повинні забезпечувати рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Прожитковий мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Принцип залежності права на соціальне забезпечення від соціального ризику. Цей принцип лежить в основі визначення сфери правового регулювання, а також вказує на підставу виникнення у особи права на соціальне забезпечення. До соціальних ризиків належать непрацездатність, хвороба, безробіття.

Принцип соціального страхування. Соціальне страхування є однією з організаційно-правових форм соціального забезпечення. Соціальне страхування є своєрідною ланкою, що пов'язує основні закономірності соціального розвитку з розвитком правових норм, які спрямовуються на соціальний захист громадян.

Принцип відповідності соціального забезпечення міжнародним стандартам соціального захисту. Соціальні стандарти, що виражають найвищий рівень захисту громадян, отримали своє закріплення у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, а також у інших міжнародних документах – конвенціях, деклараціях, рекомендаціях.

ТЕМА № 4

ОРГАНИ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Пенсійний фонд України: порядок його формування та використання.

Відповідно до Положення про Пенсійний фонд України Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра праці та соціальної політики.

Основними завданнями Пенсійного фонду України є:

- участь у формуванні і реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування;
- керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- забезпечення збирання та акумулювання внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, ведення їх обліку;
- призначення (перерахунок) пенсій, щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці та підготовка документів для їх виплати;
- забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та виплати пенсій, допомоги на поховання, інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України та інших джерел, визначених законодавством;
- ефективне та цільове використання коштів, удосконалення методів фінансового планування, звітності та системи контролю за витрачанням коштів.

Джерелами формування коштів Пенсійного фонду України є: страхові внески; кошти державного бюджету та державних цільових фондів, що перераховуються до Фонду у випадках, передбачених законодавством; благодійні внески юридичних та фізичних осіб; добровільні внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; інші надходження відповідно до законодавства.

Бюджет Фонду щороку затверджує Кабінет Міністрів України.

Керівництво діяльністю Пенсійного фонду України здійснює правління Фонду, чисельність і персональний склад якого затверджує Кабінет Міністрів України.

Засідання правління Фонду скликаються в міру потреби, але не рідше ніж один раз на квартал. Правління правомочне приймати рішення за наявності на засіданні не менш як дві третини його членів. Рішення приймаються більшістю голосів присутніх на засіданні членів правління.

Пенсійний фонд України є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в уповноваженому банку, який визначається Кабінетом Міністрів України, печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням

2. Соціальні страхові фонди як суб'єкти права соціального забезпечення

В Україні, крім Пенсійного фонду, суб'єктами відносин з соціального забезпечення виступають також Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Накопичувальний фонд, недержавні пенсійні фонди.

Правове становище соціальних страхових фондів визначається спеціальними законами з окремих видів страхування. Фонди є юридичними особами з цільовим характером діяльності, тобто кошти фондів можуть витратитись лише на цілі, передбачені законом.

Соціальні страхові фонди є некомерційними юридичними особами, оскільки вони не мають на меті отримання прибутку. Фондам заборонено проводити будь-яку діяльність, крім передбаченої законом про відповідний вид соціального страхування та статутом фонду.

Завдання страхових фондів – збір страхових внесків роботодавців і застрахованих та надання застрахованим особам матеріального забезпечення і соціальних послуг при настанні страхових випадків.

Вищим органом управління соціальних страхових фондів є правління, яке затверджує статут фонду, бюджет та документи, що регламентують його внутрішню діяльність.

3. Система державних органів та їх функції зі здійснення соціального забезпечення.

Одним із центральних органів державної виконавчої влади, що здійснює управління соціальним забезпеченням, є Міністерство праці та соціальної політики України.

Мінпраці України відповідно до Положення про Міністерство праці та соціальної політики України:

1) бере участь у розробленні проектів Державної програми економічного і соціального розвитку України;

2) забезпечує проведення моніторингу у сфері зайнятості, соціального захисту, соціального страхування, пенсійного забезпечення та соціального обслуговування населення;

3) здійснює державний нагляд у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування та за додержанням вимог законодавства щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній системі, взаємодії Пенсійного фонду України з фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також контроль за реалізацією Пенсійним фондом України державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування

4) організовує і координує роботу щодо визначення переліку та рівнів соціальних стандартів і нормативів; у межах своєї компетенції розробляє соціальні стандарти і нормативи;

5) бере участь у підготовці пропозицій до Списків N 1 і N 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість в яких дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, і до Списку виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці;

6) організовує роботу органів соціального захисту населення, пов'язану з перевітками правильності призначення та виплати пенсій органами Пенсійного фонду України, взаємодіє з центральними органами виконавчої влади, підприємствами, установами і організаціями з питань застосування списків виробництв, робіт, професій, посад і показників, зайнятість в яких дає право на пільгове пенсійне забезпечення;

7) організовує та координує в межах своєї компетенції роботу з підготовки нормативно-правової бази з питань пенсійної реформи; сприяє впровадженню та розвитку багаторівневої пенсійної системи;

8) бере участь разом з Пенсійним фондом України в організації роботи, пов'язаної з пенсійним забезпеченням громадян України, які проживають за її межами, в порядку, передбаченому законодавством України або міждержавними договорами (угодами);

9) організовує і координує роботу з надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних та інших послуг;

10) здійснює міжнародне співробітництво, бере участь у підготовці міжнародних договорів України, готує пропозиції щодо укладення, денонсації таких договорів, у межах своєї компетенції укладає міжнародні договори України, забезпечує виконання зобов'язань України за міжнародними договорами у сфері зайнятості, соціального захисту населення, соціального страхування, оплати, нормування та стимулювання праці, умов праці, пенсійного забезпечення, соціального обслуговування населення, соціально-трудова відносин;

11) виконує інші функції, що впливають з покладених на нього завдань.

На місцевому рівні державними органами у сфері соціального забезпечення є головні управління праці та соціального захисту населення обласної, Київської міської державної адміністрації, управління праці та соціального захисту населення севастопольської міської державної адміністрації і управління праці та соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації. Правовою базою діяльності

цих органів є Типове положення про головне управління праці та соціального захисту населення, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29.09.2000 року № 1498.

Важливе місце серед державних органів у системі Міністерства праці та соціальної політики України належить будинкам-інтернатам для громадян похилого віку, інвалідів та дітей.

Будинки-інтернати є юридичною особою, фінансуються з обласного бюджету, мають печатку, штамп зі своїм найменуванням, самостійний баланс, рахунки в установах банків.

ТЕМА № 5 ПРАВОВІДНОСИНИ З СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Поняття та види відносин з соціального забезпечення.

Правовідносини з соціального забезпечення – це врегульовані нормами права суспільні відносини, що існують у сфері соціального забезпечення осіб, які зазнали соціального ризику (соціально-забезпечувальні відносини), а також пов'язані з ними процедурні та соціально-страхові відносини.

У сфері соціального забезпечення суспільні відносини виникають в результаті дії відповідних норм права. Дані відносини спрямовані на здійснення одного з найважливіших прав людини – права на соціальний захист.

Виникнення правовідносин з соціального забезпечення пов'язане з набуттям громадянами суб'єктивного права на певний вид соціального забезпечення, передбаченого чинним законодавством та їх волевиявлення щодо звернення до відповідного державного органу за призначенням такого виду забезпечення або встановлення відповідного юридичного факту, необхідного для його надання.

Правовідносини з соціального забезпечення за кількісним складом суб'єктів є простими, оскільки права і обов'язки учасників виникають між двома сторонами, одна з яких є уповноваженою, а інша зобов'язаною.

За характером дій зобов'язаного суб'єкта правовідносини є односторонньо активними. Це пояснюється тим, що для реалізації суб'єктивного права зобов'язана особа повинна вчинити відповідні передбачені законом дії (призначити пенсію).

Всі правовідносини з соціального забезпечення поділяються на дві основних групи:

- 1) матеріальні правовідносини – відносини з приводу певних видів соціального забезпечення;
- 2) процедурно-процесуальні відносини з встановлення юридичних фактів, необхідних для надання певного виду соціального забезпечення, і вирішення спорів між сторонами правовідносин, крім спорів, що розглядаються в судовому порядку.

Матеріальні відносини поділяються на:

- 1) відносини з матеріального забезпечення;
- 2) відносини з соціального обслуговування.

Процурно-процесуальні відносини за цільовим призначенням бувають двох видів:

- 1) виникають при встановленні юридичних фактів;
- 2) пов'язані з реалізацією права на ті чи інші види соціального забезпечення.

2. Суб'єкти, об'єкти і зміст правовідносин з соціального забезпечення.

Суб'єктами правовідносин з соціального забезпечення можуть бути громадянами України, іноземці та особи без громадянства, а також державні органи, уповноважені забезпечити реалізацію права на соціальне забезпечення.

Уповноваженою стороною правовідносин з соціального забезпечення виступають фізичні особи, а зобов'язаною стороною – відповідні державні органи.

Уповноважених сторін соціально-забезпечувальних правовідносин можна поділити на певні категорії: громадяни похилого віку; діти; інваліди; хворі; непрацездатні особи з інших обставин.

Фізичні особи як суб'єкти правовідносин з соціального забезпечення, характеризуються наявністю у них правосуб'єктності, зміст якої складається з двох елементів: правоздатності та дієздатності.

Зобов'язаною стороною правовідносин з соціального забезпечення виступають різноманітні уповноважені державні органи та установи. Їх систему утворюють: Міністерство праці та соціальної політики України; обласні та районні управління праці та соціального захисту населення; фонди соціального страхування; органи охорони здоров'я; територіальні центри соціального обслуговування.

Об'єктами правовідносин з соціального забезпечення є конкретні матеріальні блага, з приводу яких вони виникають. До них належать: пенсії, соціальні допомоги, соціальні

пільги, соціальне обслуговування. Дані види соціального забезпечення мають властиві їм особливості, завдяки яким можна відрізнити їх від інших аналогічних виплат чи послуг.

Зміст правовідносин з соціального забезпечення складають права та обов'язки їхніх суб'єктів.

Зміст матеріальних правовідносин становить суб'єктивне право фізичної особи на конкретний вид соціального забезпечення та обов'язок державного органу прийняти рішення про їх надання чи про відмову та уповноваженої державної установи здійснити цей вид забезпечення.

Зміст процедурних правовідносин становлять суб'єктивне право фізичної особи на встановлення юридичних фактів, необхідних для виникнення права на конкретний вид соціального забезпечення, і обов'язок держави провести перевірку та прийняти рішення про задоволення суб'єктивного права фізичної особи або про відмову у ньому.

Зміст процесуальних правовідносин становлять суб'єктивне право фізичної особи на відновлення порушеного права і відповідний обов'язок державного органу розглянути сутність спору та прийняти рішення.

3. Підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин з соціального забезпечення.

Підставою виникнення правовідносин є юридичні факти, тобто конкретні життєві обставини, з якими закон пов'язує виникнення, зміну та припинення правовідносин. За загальним правилом юридичні факти поділяються на дії та події.

Правовідносини з соціального забезпечення виникають зазвичай на підставі не одного юридичного факту, а комплексу юридичних фактів, що настають у певній послідовності (юридичний склад). До юридичного складу, необхідного для виникнення правовідносин з соціального забезпечення, можуть включатися юридичні факти, що виникають з причин медико-біологічного порядку, пов'язані зі старістю, хворобою, втратою працездатності, а також необхідністю надання допомоги сім'ям з дітьми тощо.

Юридичні факти поділяються на головні та другорядні.

Головним юридичним фактам належить провідна роль у виникненні правовідносин з соціального забезпечення (досягнення пенсійного віку, встановлення групи інвалідності, втрата годувальника).

Другорядні юридичні факти створюють підставу для виникнення правовідносин тільки у сукупності з відповідними головними фактами. До другорядних фактів можна віднести встановлення причин інвалідності при призначенні особи пенсії у разі інвалідності (інвалід війни, інвалід праці, інвалід з дитинства).

Розрізняють також допоміжні юридичні факти, які конкретизують і доповнюють той чи інший бік головного юридичного факту (вступ у правовідносини з приводу отримання спеціальних засобів пересування можливий за наявності таких допоміжних фактів, як медичні показання та відсутність протипоказань щодо керування спеціальними транспортними засобами).

ТРУДОВИЙ (СТРАХОВИЙ) СТАЖ І ВИСЛУГА РОКІВ

1. Поняття трудового (страхового) стажу

Трудовий стаж визначається, як тривалість трудової діяльності працівника. Проте дане визначення є не конкретним. У сфері соціального забезпечення трудовий стаж визначають як нараховану за встановленими правилами минулої трудової та іншої суспільно-корисної діяльності громадян, яка протікає в певних визначених законом, суспільних формах із якою пов'язуються правові наслідки в області соціального забезпечення.

Трудовий стаж є юридичним фактом, з яким пов'язується виникнення правовідносин з соціального забезпечення.

Трудовий стаж, як міра величини трудової діяльності, має кількісну і якісну характеристики. Кількісна характеристика відображає загальну тривалість трудової діяльності, якісна є показником не тільки тривалості, а й характеру трудової діяльності за певними ознаками (важкі та шкідливі умови праці, неперервність праці тощо). Залежно від цього трудовий стаж поділяється на:

- загальний стаж (кількісна характеристика);
- спеціальний та неперервний (якісна характеристика).

Загальний трудовий стаж – це загальна сумарна тривалість трудової та іншої суспільно-корисної діяльності, незалежно від тривалості перерв в ній, нарахована за встановленими правилами.

Загальний трудовий стаж має особливо велике значення. За наявності певної його тривалості виникає право на пенсійне забезпечення в старості, в разі настання інвалідності через загальне захворювання, в разі втрати годувальника. Крім того від тривалості загального трудового стажу залежить розмір трудових пенсій.

Відповідно до ст. 56 Закону України «Про пенсійне забезпечення» до стажу роботи зараховується робота, виконувана на підставі трудового договору на підприємствах, в установах, організаціях і кооперативах незалежно від форм власності та господарювання, а також на підставі членства в колгоспах та інших кооперативах, незалежно від характеру й тривалості роботи і тривалості перерв.

До стажу роботи враховується також : 1) будь-яка інша робота, на якій працівник підлягав державному соціальному страхуванню, або за умови сплати страхових внесків, період одержання допомоги по безробіттю, а також робота в'язнів і робота за угодами цивільно-правового характеру за умови сплати страхових внесків (члени творчих спілок, інші творчі працівники, які не є членами таких спілок); 2) творча діяльність осіб за умови сплати страхових внесків (члени творчих спілок, інші творчі працівники, які не є членами таких спілок); 3) військова служба, органах державної безпеки, органах внутрішніх справ незалежно від місця проходження служби; 4) служба у воєнізованій охороні, в органах спеціального зв'язку і в гірничорятувальних частинах, незалежно від відомчої підпорядкованості та наявності спеціального або військового звання; 5) навчання у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, училищах і на курсах по підготовці кадрів, підвищенню кваліфікації та перекваліфікації, в аспірантурі, докторантурі і клінічній ординатурі; 6) тимчасова непрацездатність, що почалась у період роботи; 7) час догляду за інвалідом I групи або дитиною-інвалідом віком до 18 років, а також пенсіонером, який за висновком медичного закладу потребує постійного стороннього догляду; 8) час догляду непрацюючої матері за малолітніми дітьми, але не довше, ніж до досягнення кожною дитиною трьох річного віку; 9) період проживання дружин осіб офіцерського складу, прапорщиків, мічманів, військовослужбовців кадрової служби з чоловіками в місцевостях де була відсутня можливість їх працевлаштування за спеціальністю але не більше 10 років.

Зазвичай стаж нараховується за фактичною тривалістю трудової та іншої суспільно-корисної діяльності. Проте Закон України «Про пенсійне забезпечення» передбачає випадки, коли стаж може нараховуватись на пільгових умовах.

Відповідно до ст. 58 даного Закону громадянам, необґрунтовано притягнутим до кримінальної відповідальності, необґрунтовано репресованим і згодом реабілітованим, час

тримання під вартою, час відбування в місцях позбавлення волі та заслання, а також перебування на примусовому лікуванні зараховується до стажу у потрійному розмірі.

Пільги передбачаються і для деяких медичних працівників. Так робота в протичумних закладах, у закладах (відділеннях) по лікуванню осіб, заражених вірусом імунодефіциту людини або хворих на СНІД, у патологоанатомічних і реанімаційних відділеннях лікувальних закладів зараховується до стажу роботи у подвійному розмірі (ст. 60 Закону України «Про пенсійне забезпечення»).

Робота на водному транспорті протягом повного навігаційного періоду зараховується за рік роботи

Робота протягом повного сезону на підприємствах і в організаціях сезонних галузей промисловості незалежно від відомчої підпорядкованості підприємств і організацій, – за списком, що затверджується Кабінетом Міністрів України, зараховується до стажу роботи за рік роботи. Інші сезонні роботи зараховуються до стажу роботи за їх фактичною тривалістю.

Тривалість загального трудового стажу встановлюється власником або уповноваженим ним органом підприємства, установ, організацій згідно із записами у трудовій книжці.

Особи, які застраховані на умовах добровільного страхування, період сплати ними збору на обов'язкове соціальне страхування зараховується до загального трудового стажу на підставі довідки Фонду соціального страхування про сплату збору на обов'язкове соціальне страхування.

Однією з підстав призначення пенсії та одним із критеріїв визначення розміру пенсії у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є страховий стаж певної тривалості.

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» страховий стаж – період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачені страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок.

Різниця між трудовим стажем і страховим стажем полягає у тому, що до страхового стажу зараховуються тільки періоди, протягом яких сплачувалися страхові внески. До трудового стажу зараховувалися періоди не тільки трудової, але й суспільно корисної діяльності (навчання у вищому навчальному закладі, догляд за дитиною віком від 3 до 6 років).

До страхового стажу для обчислення розміру пенсії за віком, з якого обчислюється розмір пенсії по інвалідності або у зв'язку з втратою годувальника, крім наявного страхового стажу, зараховується також на законних підставах відповідно період з дня встановлення інвалідності до досягнення застрахованою особою віку: чоловікам – 60 років, жінкам – 55 років, та період з дня смерті годувальника до дати, коли годувальник досяг би такого ж віку.

Страховий стаж обчислюється територіальними органами Пенсійного фонду відповідно до вимог Закону за даними, що містяться в системі персоніфікованого обліку – на підставі документів та в порядку, визначеному законодавством, що діяло до набрання чинності Законом.

Страховий стаж обчислюється у місяцях. Неповний місяць роботи, якщо застрахована особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню або брала добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови, що сума сплачених за цей місяць страхових внесків не є меншою, ніж мінімальний страховий внесок.

Якщо сума сплачених за відповідний місяць страхових внесків є меншою ніж мінімальний страховий внесок, цей період зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови здійснення в порядку, визначеному правлінням Пенсійного фонду, відповідної донесення до суми страхових внесків таким чином, щоб загальна сума сплачених коштів за відповідний місяць була не меншою, ніж мінімальний страховий внесок.

У разі, якщо зазначену оплату не було здійснено, до страхового стажу зараховується період, визначений за кожний місяць сплати страхових внесків за формулою:

$$ТП = \frac{C_B}{B};$$

де: ТП – тривалість періоду, що зараховується до трудового стажу та визначається у місяцях;

C_B – сума фактично сплачених страхових внесків за місяць;

B – мінімальний страховий внесок за відповідний місяць.

Коефіцієнт страхового стажу, що застосовується для обчислення розміру пенсії, визначається із заокругленням до п'яти знаків після коми за формулою:

$$K_C = \frac{C_M \cdot B_C}{100\% \cdot 12};$$

де: K_C – коефіцієнт трудового стажу;

C_M – сума місяців страхового стажу;

B_C – визначена відповідно до Закону величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках).

Спеціальний стаж – це сумарна тривалість трудової діяльності відокремлена із загального стажу із урахуванням важких та шкідливих умов, інтенсивності праці, сфери чи місцевості, в якій вона здійснювалась.

Спеціальний стаж служить підставою для надання пільг, що стосуються права на пенсію за віком на пільгових умовах, а також для призначення для призначення пенсії за вислугу років.

Спеціальний трудовий стаж поділяється на два види. Основною підставою для їх поділу служать:

- особливі умови праці;
- зміст роботи, тобто характер виконуваної роботи, посада, професія та відповідна галузь народного господарства чи сфера державного життя, де проходила трудова діяльність.

Відповідно до особливих умов праці спеціальний трудовий стаж поділяється на два підвиди:

- стаж на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці – список №1;
- стаж на інших роботах з шкідливими і важкими умовами праці – за списком №2.

Неперервний трудовий стаж – це тривалість неперервної трудової діяльності, нарахованої за встановленими відповідними нормативними актами правилами, на тому ж самому підприємстві, установі, організації, об'єднанні, галузі тощо.

У праві соціального забезпечення неперервний трудовий стаж втратив своє значення. Він може враховуватись при наданні пільг і переваг в соціально-побутовому та іншому обслуговуванні працівників підприємств, установ, організацій, яке передбачається колективним договором та іншими нормами трудового права.

2. Вислуга років, як особливий вид спеціального трудового стажу.

Для окремих категорій працівників, зайнятих на роботах, що потребують підвищеної інтенсивності, значних емоційних та фізичних навантажень, в наслідок чого людський організм зношується значно швидше, законодавством передбачене пенсійне забезпечення у зв'язку з втратою професійної працездатності, тобто вихід на пенсію до настання віку, який дає право на пенсію за віком. При цьому враховується тривалість такої роботи, тобто наявність певного спеціального стажу – вислуги років. За вислугою років призначення пенсії пов'язується не з досягненням пенсійного віку та наявністю загального стажу, а з втратою професійних якостей, коли працівник не може повноцінно працювати за своєю професією до похилого віку і йому призначається пенсія як компенсація втраченої професійної працездатності.

Вислуга років визначається, як тривалий, вимірний, зазвичай, в роках період трудової, державної, а в окремих випадках і іншої суспільно-корисної діяльності, що створює за певних умов для визначеної законом категорії працівників право на відповідні конкретні види пільг і переваг (грошові виплати, пенсії, додаткові відпустки тощо). Вислуга років – це пільга, яка застосовується до конкретного та обмеженого кола осіб: військовослужбовців, працівників правоохоронних органів (органів внутрішніх справ, суду, прокуратури), митних

органів, державних службовців, окремих категорій працівників народного господарства. Перелік державних органів, сфер народного господарства, професій і посад, служба чи праця якщо дає право на пенсію за вислугу років, а також тривалість вислуги років і правила її нарахування встановлюються законодавством для кожної окремої категорії працівників.

Коло осіб з числа військовослужбовців і працівників органів внутрішніх справ, які мають право на пенсію за вислугу років, визначене в Законі України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ». Зокрема це: військовослужбовці Збройних Сил України, прикордонних військ України, Служби Безпеки України, Управління державної охорони України, особи начальницького та рядового складу органів внутрішніх справ України, особи начальницького складу податкової міліції, особи начальницького і рядового складу кримінально-виконавчої системи України, військовослужбовці колишніх Збройних Сил СРСР, органів державної безпеки і внутрішніх справ СРСР, Національної гвардії України, військовослужбовців, які в період ВВВ проходили службу у складі 1-го Чехословацького армійського корпусу під командуванням Я. Свободи та ін.

Строки військової служби чи служби в органах внутрішніх справ зараховуються до вислуги років, зазвичай, за фактичною тривалістю, тобто в календарному нарахуванні. В окремих випадках законодавство передбачає пільгові умови нарахування вислуги років. Період участі у бойових діях у воєнний час, час перебування під вартою, час відбуття покарання у місцях позбавлення волі та висилки військовослужбовців, безпідставно притягнутих до кримінальної відповідальності, час виконання робіт, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС до 1 січня 1988 року зараховується до вислуги років з розрахунку – один місяць служби за три місяці вислуги.

У вислугу років з розрахунку – один місяць служби за два місяці вислуги зараховується період служби: у з'єднаннях, частинах і підрозділах, що беруть участь у підтриманні режиму надзвичайного стану; на атомних підводних крейсерах, атомних підводних човнах; на атомних підводних кораблях; у підрозділах внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ з охорони дипломатичних і консульських представництв іноземних держав, у підрозділах Управління державної охорони, що визначаються в установленому порядку; на роботах, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС з 1.01.1988 по 31.12.1993 роки; на посадах, де виконання обов'язків пов'язано з роботами по знешкодженню вибухонебезпечних предметів, у період виконання робіт, переліки яких визначаються керівниками відповідних міністерств і відомств; у високогірних місцевостях на висоті 1500 і більше метрів над рівнем моря та ін.

1 місяць служби за 40 днів вислуги: особам рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ та кримінально-виконавчої системи, які проходять службу у виправно-трудовах установах, слідчих ізоляторах, лікувально-трудовах профілакторіях, та військовослужбовцям постійного складу, які проходять службу у дисциплінарних частинах, за переліками посад і на умовах, затверджених відповідно Міністерством внутрішніх справ, Державним департаментом з питань виконання покарань, Центральним управлінням Служби Безпеки, Міністерством оборони.

У разі наявності двох і більше підстав для зарахування до вислуги років для призначення пенсії на пільгових умовах одного і того ж періоду служби вислуга обчислюється за тією підставою, яка дає найбільші пільги.

Порядок пенсійного забезпечення за вислугу років суддів визначається Законом України «Про статус суддів». До стажу роботи, що дає право на відставку судді та призначення йому пенсії чи щомісячного довічного грошового утримання, крім роботи на посадах суддів судів України, зараховується також час роботи на посадах суддів і арбітрів у судах та державному і відомчому арбітражі колишнього СРСР та республік, що раніше входили до складу СРСР, час роботи на посадах, безпосередньо пов'язаний з керівництвом та контролем за діяльністю судів у Верховному Суді України, в обласних судах, Київському і Севастопольському міських судах, Міністерства юстиції України та підвідомчих стану органах на місцях, Вищому господарському суді України, а також на посадах прокурорів і

слідчих за умови наявності у всіх зазначених осіб стажу роботи на посаді судді не менше 10 років.

Відповідно до статті 50-1 Закону України «Про прокуратуру» прокурори і слідчі зі стажем роботи не менше 20 років, у тому числі зі стажем роботи на посадах прокурорів і слідчих прокуратори – не менше 10 років, мають право на пенсійне забезпечення за вислугу років незалежно від віку.

До 20-ти річного стажу роботи, що дає право на пенсію за вислугу років, зараховується час роботи на прокурорських посадах, в тому числі у військовій прокуратурі, стажистами в органах прокуратури, слідчими суддями, на посадах начальницького складу органів внутрішніх справ, офіцерських посадах Служби Безпеки України, посадах державних службовців, які займають особи з вищою юридичною освітою, в науково-навчальних закладах Генеральної прокуратури України працівникам, яким присвоєно класні чини, на виборних посадах в державних органах, на посадах в інших організаціях, якщо працівники, що мають класні чини, були направлені туди, а потім повернулися в прокуратуру, строкова військова служба, половина строку навчання у вищих юридичних навчальних закладах, частково оплачувана відпустка жінкам по догляду за дитиною по досягненню нею трьох років.

Відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення» пенсії за вислугу років встановлюються окремим категоріям громадян, зайнятих на роботах, виконання яких призводить до втрати професійної працездатності або придатності до настання віку, що дає право на пенсію за віком. До таких належать: окремі працівники авіації та льотно-випробного складу; робітники локомотивних бригад; водії вантажних автомобілів, безпосередньо зайнятих в технологічному процесі на шахтах, у рудниках, на вивезенні вугілля, руди, каменю, породи; працівники експедицій, партій, загонів, дільниць і бригад, безпосередньо зайнятих на польових польорозвідувальних, пошукових, геофізичних, лісовпорядних і розвідувальних роботах; працівники освіти, охорони здоров'я, а також соціального забезпечення, які в будинках-інтернатах для престарілих та інвалідів і спеціальних службах безпосередньо зайнятих обслуговуванням пенсіонерів і інвалідів; спортсмени – заслужені майстри спорту, майстри спорту міжнародного класу – члени збірних команд.

3. Докази трудового стажу.

Основним документом, що підтверджує трудову діяльність, її тривалість і характер є трудова книжка.

Крім трудової книжки доказом трудового стажу можуть бути інші, видані за місцем роботи, служби, навчання, керівними установами документи, передбаченні Порядком підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсії за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній, затверджено постановою Кабінету Міністрів України.

За відсутність трудової книжки, або певних відомостей у ній, для підтвердження трудового стажу приймаються довідки, виписки із наказів, особові рахунки і відомості на видачу зарплати, посвідчення, характеристики, письмові трудові договори і угоди з відмітками про їх виконання та інші документи, які містять відомості про періоди роботи.

За відсутності зазначених документів приймаються членські квитки профспілок. При цьому підтверджуються періоди роботи лише за той час, за який є відмітки про сплату членських внесків.

Час роботи осіб, які займаються підприємницькою діяльністю на приватній власності і не виключно їх праці, за період до 1.05.1993р. зараховуються до трудового стажу за наявності довідки Пенсійного фонду України про сплату страхових внесків.

Час навчання у вищих навчальних закладах, професійно навчальних закладах, в аспірантурі, ординатурі підтверджуються дипломами, посвідченнями, свідоцтвами, іншими документами, що видані на підставі архівних даних і містять відомості про періоди навчання. (довідка про період навчання).

Тривалість тимчасової непрацездатності, яка розпочалась в період роботи, встановлюється на підставі довідок, виданих за місцем цієї роботи.

Час догляду непрацюючої матері за малолітніми дітьми встановлюється на підставі свідоцтва про народження дитини або виписки з паспорта, а також документів про те, що до досягнення дитиною 3-річного віку мати не працювала (виписка з трудової книжки).

За відсутності документів про наявний стаж роботи та неможливості їх одержання у зв'язку з воєнними діями, стихійними лихами, аваріями, катастрофами або іншими надзвичайними ситуаціями стаж роботи, який дає право на трудову пенсію, встановлюється на підставі показань не менше 2 свідків, які б знали заявника по спільній з ним роботі на даному підприємстві, установі, організації (колгоспі) або в одній системі.

У випадках, коли в трудовій книжці відсутні відомості, що визначають право на пенсії на пільгових умовах або за вислугу років, установленні для окремих категорій працівників, для підтвердження спеціального трудового стажу приймаються уточнюючі довідки підприємств, установ, організацій. У такій довідці має бути вказано: періоди роботи, що зараховуються до спеціального стажу; професія або посада; характер виконуваної роботи; розділ; підрозділ; пункт; найменування списків або їх номери, до якого включається цей період роботи, на підставі яких видана зазначена довідка.

Документи, що подаються для підтвердження трудової діяльності, повинні бути підписані посадовими особами і засвідчені печаткою.

ТЕМА № 7. ПЕНСІЇ ЗА ВІКОМ.

1. Поняття та види пенсій за віком.

Термін «пенсія» – походить від латинського «pension» – тобто платіж. Пенсії за віком – це основний вид матеріального забезпечення непрацездатних громадян, що стосується життєво важливих інтересів мільйонів пенсіонерів.

У тлумачному словнику російської мови С.І. Ожегова термін «пенсія» визначається як грошове забезпечення за вислугу років, з інвалідності, непрацездатності тощо. В енциклопедичному словнику «Трудове право» термін пенсія визначений, як грошова виплата (з розрахунку за місяць), призначена відповідно до встановлених державою правил літнім і непрацездатним громадянам, з огляду на вказану суспільством об'єктивно існуючу необхідність надавати таким громадянам утримання чи допомогу за рахунок коштів алигесованих на ці цілі державою.

На сьогодні в наукових колах є спірні питання про те, чи є пенсія винагорода за минулу працю, чи не є такою. Однозначної відповіді на це питання в юридичній літературі поки що немає.

В сучасних умовах пенсію можна розглядати як грошову виплату (з розрахунку на місяць), яка призначається відповідно до встановлених державою правил громадянам, що досягли встановленого законом пенсійного віку, чи які набули спеціального стажу (вислуги років) встановленої тривалості, або яким встановлена інвалідність, чи які втратили годувальника за рахунок коштів, асигнованих на ці цілі державою з державного бюджету, з Пенсійного фонду, з Накопичувального пенсійного фонду та з недержавних пенсійних фондів.

Соціально-економічне призначення пенсії полягає у тому, що вона є основним джерелом засобів до існування для більшості пенсіонерів за віком.

Пенсії за віком можна диференціювати за окремими підвидами залежно від характеру, змісту та умов праці, тривалості такої праці, категорії осіб, спеціальних (додаткових) юридичних підстав для призначення пенсії тощо. Залежно від категорії громадян, які мають право на пенсію, пенсії можуть призначатися на загальних підставах і на пільгових умовах.

Загальними умовами для пенсійного забезпечення за віком є пенсійний вік і трудовий (страховий) стаж встановленої тривалості.

Під пільговим пенсійним забезпеченням слід розуміти можливість вийти на пенсію за віком або в молодшому віці за загальної незмінної тривалості трудового стажу, або одночасним зниженням вимог до віку і тривалості трудового стажу.

Спеціальні умови пенсійного забезпечення мають значення для окремих категорій громадян: потерпілих від чорнобильської катастрофи; інвалідів; учасників війни і сімей загиблих воїнів; багатодітних матерів і матерів інвалідів з дитинства; жінок, які працювали в текстильному виробництві, механізаторами, а також на деяких видах робіт у сільському господарстві; сліпих і хворих гіпофізарним каєсізмом (ліліпутів); за певного стажу роботи.

2. Умови пенсійного забезпечення за віком.

Для призначення трудової пенсії за віком необхідним є досягнення певного віку, що є основною підставою для цього, і наявність трудового (страхового) стажу, характер та тривалість якого, якісно впливає на вид та розмір пенсії за віком.

Перша умова пенсійного забезпечення – це вік. Незважаючи на те, що у сфері соціального забезпечення, жінки, зазвичай, мають однакові права з чоловіками, щодо умов призначення пенсії, з врахуванням фізіологічних властивостей жіночого організму, а також різноманітних навантажень сімейного характеру, вони мають певні переваги. Це знаходить конкретне вираження у встановленні для них нижчого пенсійного віку і зниження стажу роботи, необхідного для призначення пенсії за віком, в тому числі й на пільгових умовах.

За загальним правилом, право на пенсію за віком набувають: чоловіки з досягненням 60, а жінки 55 років. Такий вік встановлений для призначення пенсії тим, хто працював на роботах зі звичайними умовами праці.

Друга умова призначення пенсій за віком – це стаж роботи (страховий стаж). Для призначення пенсії за віком для загального кола громадян в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є необхідний страховий стаж не менше 5 років. Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (ст. 28) мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 25 років, а у жінок 20 років страхового стажу дорівнює 20% середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузі економіки України, за попередній рік.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (ст. 27) передбачено два варіанти обчислення розміру пенсії за віком, з яких особа може вибрати найвигідніший для неї.

За першим варіантом розмір пенсії за віком визначається за формулою:

$P = Z_n \times K_c$, де:

P - розмір пенсії, у гривнях;

Z_n - заробітна плата (дохід) застрахованої особи, визначена відповідно до ст. 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», з якої обчислюється пенсія, у гривнях. Для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу підряд до 1 липня 2000 року, незалежно від перерв, та за весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 року;

K_c - коефіцієнт страхового стажу застрахованої особи.

Коефіцієнт страхового стажу, що застосовується для обчислення розміру пенсії, визначається із заокругленням до п'яти знаків після коми за формулою:

$K_c = S_m \times V_c / 100\% \times 12$, де:

K_c - коефіцієнт страхового стажу;

S_m - сума місяців страхового стажу;

V_c - визначена величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках). За період участі тільки в солідарній системі величина оцінки одного року страхового стажу дорівнює 1,35%, а за період участі в солідарній і накопичувальній системах пенсійного страхування - 1,08%.

За бажанням застрахованої особи частина розміру пенсії за віком за період страхового стажу, набутого до дня набрання чинності цим Законом, може бути визначена відповідно до раніше діючого законодавства, а частина розміру пенсії за період страхового стажу, набутого після набрання чинності цим Законом, - відповідно до цього Закону.

При цьому частина розміру пенсії за віком, обчислена за раніше діючим законодавством, не може перевищувати максимальних розмірів пенсій, визначених законом для відповідних категорій пенсіонерів, та не може бути нижчою, ніж розмір трудової пенсії за віком з урахуванням цільової грошової допомоги на прожиття, що діяли на день набрання чинності Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Розмір пенсії за віком, обчислений за раніше діючим законодавством, підвищується з дня набрання чинності Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» до дня її призначення.

Максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством) не може перевищувати дванадцяти мінімальних розмірів пенсії за віком.

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 25, а у жінок - 20 років страхового стажу встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом.

За кожний повний рік страхового стажу понад 25 років чоловікам і 20 років жінкам пенсія за віком збільшується на 1 відсоток розміру пенсії, обчисленої відповідно до ст. 27 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», але не більше ніж на 1 відсоток мінімального розміру пенсії за віком.

Мінімальний розмір пенсії особам, на яких поширюється дія Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці», та працівникам, зайнятим повний робочий

день під землею обслуговуванням зазначених осіб, які відпрацювали на підземних роботах не менш як 15 років для чоловіків та 7,5 років для жінок за списком N 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабінетом Міністрів України, встановлюється незалежно від місця останньої роботи, у розмірі 80 відсотків середньої заробітної плати шахтаря, але не менш як три розміри прожиткового мінімуму, встановленого для осіб, які втратили працездатність.

Особі, яка набула права на пенсію за віком відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», але після досягнення пенсійного віку виявила бажання працювати і одержувати пенсію з більш пізнього строку, пенсія за віком призначається з урахуванням страхового стажу на день звернення за призначенням пенсії з підвищенням розміру пенсії за віком за кожний повний рік страхового стажу після досягнення пенсійного віку в такому порядку:

Кількість років відкладеного виходу на пенсію за віком	Підвищення розміру пенсії на
1	3,00%
2	6,71%
3	11,83%
4	18,54%
5	27,07%
6	36,46%
7	46,85%
8	58,43%
9	71,19%
10	85,32%

При цьому підвищення розміру пенсії за неповний рік страхового стажу не здійснюється.

Згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення» пенсії нараховуються у процентному відношенні (від 55 до 75%) до середньомісячного заробітку пенсіонера (залежно від тривалості стажу), нарахованого у заробітку того, хто звернувся за пенсією: за 24 останні календарні місяці праці поспіль перед зверненням за пенсією чи за будь-яких 60 календарних місяців праці поспіль упродовж цієї трудової діяльності перед зверненням за пенсією (незалежно від перерв у роботі, які були). Проте він не може бути нижчим певних розмірів, встановлених законом.

3. Особливості пільгового пенсійного забезпечення за віком.

Особливості пільгового пенсійного забезпечення проявляються в юридичних підставах надання пільг для призначення пенсії. В одних випадках такими підставами є наявність і тривалість спеціального стажу роботи, в інших правовий статус громадянина. Для кожної категорії громадян ці пільги є неоднаковими. Одним надаються пільги щодо зменшення пенсійного віку, другим стажу, третім зменшується і пенсійний вік і загальний трудовий стаж.

За певних умов на 5 років знижено пенсійний вік також таким категоріям працівників, як:

- чоловіки трактористи-машиністи, безпосередньо зайняті у виробництві сільськогосподарської продукції в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства – за наявності загального стажу роботи не менше 25 років, з них не менше 20 років на зазначеній роботі;
- жінки, які працюють трактористами-машиністами, машиністами будівельних, шляхових і вантажно-розвантажувальних машин, змонтованих на базі тракторів і екскаваторів, за наявності загального стажу роботи 20 років, з них не менше 15 років на зазначеній роботі;
- жінки, які працюють доярками (ОМД), свинарками-операторами – за наявності стажу зазначеної роботи не менше 20 років і за умови виконання встановлених норм обслуговування;

- жінки, зайняті протягом повного сезону на вирощуванні, збиранні та післязбиральній обробці тютюну – за наявності стажу зазначеної роботи не менше 20 років, та інші передбачені законодавством випадки.

У ст. 14 Закону України «Про пенсійне забезпечення» передбачено особливий порядок пенсійного забезпечення за віком на пільгових умовах працівників, безпосередньо зайнятих повний робочий день на підземних і відкритих гірничих роботах по видобутку вугілля, сланцю руди та інших корисних копалин, на будівництві шахт і рудників та в металургії, - за списком робіт і професій, затверджуваних Кабінетом Міністрів України. Такі працівники мають право на пенсію незалежно від віку, якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 25 років, а працівники провідних професій на цих роботах: робітники очисного вибою, сталевари, горнові, - за умови якщо вони були зайняті на цих роботах не менше 20 років.

Пенсійний вік зменшується учасникам ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, які працювали у зоні відчуження:

- з моменту аварії до 1.07.1986 року незалежно від кількості робочих днів, а з 1.07.1986 року по 31.12.1986 року не менше 5 календарних днів – на 10 років;
- у 1987 році не менше 14 календарних днів – на 8 років;
- з 1.07.1986 року по 31.12.1986р. від 1 до 5 календарних днів, у 1987р. від 10 до 14, у 1988р. не менше 30 календарних днів, на діючих пунктах санітарної обробки населення і дезактивації або їх будівництві не менше 14 календарних днів у 1986р. – на 5 років.

Зменшення пенсійного віку, крім учасників ліквідації аварії, передбачене законом і для потерпілих від Чорнобильської катастрофи. Так, евакуйованим з 10-кілометрової зони відчуження в 1986р. пенсійний вік зменшується на 10 років, а евакуйованим з інших територій зони відчуження в 1986р. – на 8 років.

Законодавством передбачене пільгове пенсійне забезпечення за віком жінок, які народили п'ятеро або більше дітей і виховали їх до восьмирічного віку, а також матерів інвалідів з дитинства, які виховали їх до цього віку. Вони мають право на пенсію за віком після досягнення 50 років за наявності загального стажу роботи не менше 15р., до якого зараховується час догляду за дитиною-інвалідом віком до 16 років, а також час догляду непрацюючої матері за малолітніми дітьми, але не довше ніж досягнення кожною дитиною 3-річного віку.

У разі відсутності матері, коли виховання дитини-інваліда здійснювалось батьком, йому призначається пенсія за віком після досягнення 55р. при стажі роботи 20р.

Інваліди по зору I групи – сліпі та інваліди з дитинства I групи мають право на пенсію за віком:

- чоловіки 50 років і стаж роботи не менше 15 років;
- жінки – після досягнення 40 років і при стажі роботи не менше 10 років.

ТЕМА № 8

ПЕНСІЇ ЗА ВИСЛУГУ РОКІВ

1. Поняття та умови призначення пенсії за вислугу років.

Пенсія за вислугу років - це щомісячні грошові виплати з Пенсійного фонду та Державного бюджету, що призначаються довічно, співвіднесеному з минулим заробітком, визначеній категорії працівників, які мають спеціальний стаж – вислугу років, встановленої тривалості⁷.

Відповідно до ст. 51 Закону України «Про пенсійне забезпечення» пенсії за вислугу років встановлюються окремим категоріям громадян, зайнятих на роботах, виконання яких призводить до втрати професійної працездатності або придатності до настання віку, що дає право на пенсію за віком.

Право на цей вид пенсії має не загальне коло громадян, як на пенсії за віком, а лише окремі категорії працівників, перелік яких встановлено у ст. ст. 54 і 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення», а також в інших спеціальних нормативних актах.

Для пенсійного забезпечення за вислугу років юридичне значення надається насамперед видам і тривалості спеціального стажу роботи (служби). Правила призначення пенсії за вислугу років та нарахування їх, розміру диференційовані залежно від категорії працівників, що мають право на цей вид пенсії. Тому особливості пенсійного забезпечення за вислугу років кожної з вказаної категорії працівників доцільно розглянути окремо.

Відповідно до ст. 52 Закону України «Про пенсійне забезпечення» право на пенсію за вислугу років мають:

- окремі категорії працівників авіації та льотно-випробного складу;
- робітники локомотивних бригад і окремі категорії працівників, які безпосередньо здійснюють організацію перевезень і забезпечують безпеку руху на залізничному транспорті та метрополітені;
- водії вантажних автомобілів, безпосередньо зайнятих в технологічному процесі на шахтах, у рудниках, розрізах і рудних кар'єрах на вивезенні вугілля, сланцю, руди, породи;
- механізатори (докери-механізатори) комплексних бригад на вантажно-розвантажувальних роботах у портах, а також плавсклад морського, річкового флоту і флоту рибної промисловості (крім суден портових, що постійно працюють на акваторії порту, службово-допоміжних, роз'їзних, приміського і внутріміського сполучення);
- працівники експедицій, партій, загонів, дільниць і бригад, безпосередньо зайняті на польових геологорозвідувальних, пошукових, топографо-геодезичних, геофізичних, гідрографічних, гідрологічних, лісовпорядних і розвідувальних роботах;
- робітники і майстри (у тому числі старші майстри), безпосередньо зайняті на лісозаготівлях і лісосплаві, включаючи зайнятих на обслуговуванні механізмів і обладнання;
- деякі категорії артистів театрів та інших театральних-видовищних підприємств і колективів відповідно до пункту «ж» статті 55;
- працівники освіти, охорони здоров'я, а також соціального забезпечення, які в будинках-інтернатах для престарілих та інвалідів і спеціальних службах безпосередньо зайняті обслуговуванням пенсіонерів та інвалідів, відповідно до пункту «е» статті 55;
- спортсмени відповідно до пункту «є» статті 55.

Законодавством можуть бути передбачені й інші категорії працівників, які мають право на пенсію за вислугу років.

---

⁷ Бойко М.Д. Право соціального забезпечення України: Навчальний посібник. – К.: «Олан», 2004. – С. 153.

2. Пенсійне забезпечення громадян, які проходили військову службу чи службу в органах внутрішніх справ.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» особи офіцерського складу, прапорщики і мічмани, військовослужбовці надстрокової служби та військової служби за контрактом, особи, які мають право на пенсію за цим Законом при наявності вислуги на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ і в державній пожежній охороні, службі в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, в органах і підрозділах цивільного захисту, податкової міліції, Державної кримінально-виконавчої служби України мають право на довічну пенсію за вислугу років.

Пенсія за вислугу років призначається:

а) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, іншим особам, зазначеним у пунктах «б»-«д» ст. 1-2 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», незалежно від віку в разі, якщо вони мають на день звільнення зі служби вислугу 20 років і більше, за винятком осіб, зазначених у ч. 3 ст. 5 цього Закону;

б) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, іншим особам, зазначеним у пунктах «б»-«д» ст. 1-2 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», в разі досягнення ними на день звільнення зі служби 45-річного віку, крім осіб, зазначених у ч. 3 ст. 5 цього Закону, за наявності у них страхового стажу 25 років і більше, з яких не менше ніж 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба або служба в органах внутрішніх справ, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції чи Державній кримінально-виконавчій службі України

Особам, які є інвалідами війни, пенсія на визначених у цьому пункті умовах призначається незалежно від віку;

в) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом при досягненні 45-річного віку і за наявності в них вислуги 15 років, які звільняються з військової служби відповідно до Закону України «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються зі служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей».

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» пенсії за вислугу років призначаються в таких розмірах:

а) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам, які мають право на пенсію за цим Законом, які мають вислугу 20 років і більше: за вислугу 20 років - 50 процентів, а звільненим у відставку за віком або за станом здоров'я - 55 процентів відповідних сум грошового забезпечення; за кожний рік вислуги понад 20 років - 3 проценти відповідних сум грошового забезпечення;

б) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам, які мають право на пенсію за цим Законом, які мають страховий стаж 25 років і більше, з яких не менше 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба, служба в органах внутрішніх справ, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції чи Державній кримінально-виконавчій службі України: за страховий стаж 25 років - 50 процентів і за кожний повний рік стажу понад 25 років - 1 процент відповідних сум грошового;

в) особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, які звільняються з військової служби на умовах Закону України «Про державні гарантії соціального захисту

військовослужбовців, які звільняються зі служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей»: за вислугу 15 років - 40 процентів відповідних сум грошового забезпечення із збільшенням цього розміру на 2 проценти за кожний повний рік вислуги понад 15 років, але не більше ніж 50 процентів відповідних сум грошового забезпечення.

Максимальний розмір пенсії, обчислений відповідно до цієї статті, не повинен перевищувати 90 процентів відповідних сум грошового забезпечення, а особам, які під час проходження служби брали участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і віднесені в установленому законом порядку до категорії 1, - 100 процентів, до категорії 2, - 95 процентів.

Мінімальний розмір пенсії за вислугу років, що призначається відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», встановлюється у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом.

Грошове забезпечення, з якого нараховується пенсія, включає:

- посадовий оклад за останньою займаною перед звільненням посадою;
- оклад за військове (спеціальне) звання;
- надбавка за вислугу років;
- інші надбавки.

До пенсії за вислугу років, що призначається особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам, які мають право на пенсію за Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» нараховується:

а) надбавка непрацюючим пенсіонерам, які мають на своєму утриманні непрацездатних членів сім'ї, що належать до осіб, які забезпечуються пенсією в разі втрати годувальника, - на кожного непрацездатного члена сім'ї в розмірі 50 процентів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. При цьому надбавка нараховується тільки на тих членів сім'ї, які не одержують пенсійні виплати із солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, допомогу на дітей одиноким матерям. За наявності права одночасно на пенсію, зазначені види допомоги і надбавку на непрацездатного члена сім'ї до пенсії за вислугу років за вибором пенсіонера може бути призначено пенсію, державну соціальну допомогу або нараховано на цього члена сім'ї надбавку. За наявності в сім'ї двох або більше пенсіонерів кожний непрацездатний член сім'ї, який перебуває на їх спільному утриманні, враховується для нарахування надбавки тільки одному з пенсіонерів за їх вибором;

б) державна соціальна допомога на догляд інвалідам I групи внаслідок причин, вказаних у пункті «б» ст. 20 цього Закону, або внаслідок трудового каліцтва, професійного чи загального захворювання, або одиноким пенсіонерам, які за висновком лікарсько-консультативної комісії потребують догляду, у порядку і на умовах, передбачених Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам»;

в) надбавка особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, у порядку і на умовах, передбачених ст. 16 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», а особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, - у порядку і на умовах, передбачених ст. 9 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні».

Надбавки та допомога, передбачені цією статтею, можуть нараховуватися одночасно.

3. Пенсії за вислугу років працівників цивільної авіації і льотно-випробувального складу.

Відповідно до ст. 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення» на пенсію за вислугу років мають право:

1. працівники льотного і льотно-випробного складу;

2. працівники, які здійснюють управління повітряним рухом і мають свідоцтво диспетчера;
3. інженерно-технічний склад;
4. бортпровідники.

Перелік посад, робота на яких дає право працівникам цивільної авіації і льотно-випробного складу на пенсію за вислугу років, а також порядок нормування вислуги років для призначення такої пенсії затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.1992р. № 418 «Про затвердження нормативних актів з питань призначення пенсії за вислугу років працівникам авіації і льотно-випробувального складу».

До льотного складу віднесені: члени екіпажів повітряних суден та інших літальних апаратів, льотно-інструкторський склад; командно-льотний склад; парашутисти; рятувальники, десантники-пожежники; інструктори авіапожежної служби.

До льотно-випробного складу належать: льотний склад, який безпосередньо виконує дослідні польоти на штатних робочих місцях літальних апаратів і парашутно-десантної техніки (льотчики (пілоти)-випробувачі, парашутисти-випробувачі та інші); інженерно-технічний склад, який здійснює випробні польоти, а також польоти по задачі, прийманню літальних апаратів, їх систем; працівники, які інспектують льотний склад у випробних польотах та інші.

Пенсії за вислугу років відповідно до ст. 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення» та Порядку призначення і виплати пенсій за вислугу років працівникам льотно-випробного складу цивільної авіації призначаються працівникам льотно-випробного складу, безпосередньо зайнятим у льотних випробуваннях (дослідженнях) дослідної та серійної авіаційної, аерокосмічної, повітроплавальної і парашутно-десантної техніки, незалежно від відомчої належності підприємства, організації, де вони працюють.

Пенсії за вислугу років працівникам льотно-випробного складу встановлюються незалежно від віку при вислузі на посадах, які дають право на таку пенсію, у чоловіків не менше 25 років, у жінок не менше 20 років.

Працівники льотно-випробного складу, звільнені від льотної роботи за станом здоров'я (хворобою), при наявності вислуги років у чоловіків не менше 20 років і у жінок не менше 15 років мають право на пенсію пропорційно відпрацьованому часу.

Право на пенсію за вислугу років мають:

а) льотний склад, який безпосередньо виконує дослідні польоти на штатних робочих місцях літальних апаратів і парашутно-десантної техніки: льотчики (пілоти)-випробувачі, штурмани-випробувачі, бортінженери-випробувачі, бортмеханіки-випробувачі, бортелектрики-випробувачі, бортрадисти-випробувачі, бортоператори-випробувачі, парашутисти-випробувачі, провідні інженери з льотних випробувань або експериментальних робіт;

б) інженерно-технічний склад, який здійснює випробні (дослідні) польоти, а також польоти по задачі, прийманню літальних апаратів, їх систем, агрегатів, приладів та обладнання, парашутно-десантної техніки (при наявності діючого посвідчення про допуск до проведення льотних випробувань): інженери, техніки, механіки, оператори та експериментатори всіх найменувань;

в) працівники, які інспектують льотний склад у випробних польотах, а також особи, які здійснюють керівництво льотно-випробними службами і беруть участь в дослідних польотах як члени екіпажу літального апарата (при наявності діючого посвідчення про допуск до проведення льотних випробувань).

При обчисленні строків вислуги років для призначення пенсій працівникам льотно-випробного складу рахується: а) один рік на посадах, зазначених у підпункті «а» 3 Порядку призначення і виплати пенсій за вислугу років працівникам льотно-випробного складу цивільної авіації, - за два роки за умови здійснення протягом даного року льотних випробувань; б) один рік на посадах, зазначених у підпункті «б» пункту 3 Порядку призначення і виплати пенсій за вислугу років працівникам льотно-випробного складу цивільної авіації, при наявності за рік 120 і більше годин - за два роки, від 50 до 120 годин - за півтора року, менше 50 годин - за один рік. У такому ж порядку обчислюється вислуга років

при виконанні не менше 50 процентів зазначеного нальоту на повітряних суднах маневрової авіації та вертольотах; в) один рік на посадах, зазначених у підпункті «в» пункту 3 Порядку призначення і виплати пенсій за вислугу років працівникам льотно-випробного складу цивільної авіації, - за два роки за умови виконання встановленої норми нальоту годин.

Відповідно до ст. 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення» працівники, які здійснюють управління повітряним рухом і мають свідоцтво диспетчера мають право на пенсію за вислугу років за таких умов:

- чоловіки – 50 років і загальний стаж роботи не менше 20 років, з них не менше 12 років 6 місяців роботи по безпосередньому управлінню польотами повітряних суден;
- жінки – 45 років і загальний стаж роботи не менше 17 років 6 місяців, з них не менше 10 років роботи по безпосередньому управлінню польотами повітряних суден.

Працівники, які здійснюють управління повітряним рухом і мають посвідчення, мають право на пенсію незалежно від віку, якщо вони були зайняті на цих роботах:

- чоловіки – не менше 20 років;
- жінки – не менше 17 років 6 місяців.

У вислугу років даним категоріям працівників зараховується також трудовий стаж, як працівника льотно-випробного і льотно-випробувального складу.

Працівники інженерно-технічного складу мають право на пенсію за вислугу років за таких умов:

- чоловіки – 55 років, загальний стаж роботи в цивільній авіації не менше 25 років, з них не менше 20 років на зазначених посадах;
- жінки – 50 років, загальний стаж роботи в цивільній авіації не менше 20 років, з них не менше 15 років на зазначених посадах.

Бортпровідники – чоловіки – 55 років, загальний стаж роботи не менше 25 років, з них не менше 15, як бортпровідник; жінки – після досягнення 45 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10, як бортпровідник.

Працівникам льотно-випробного складу пенсії за вислугу років обчислюються із середньомісячного заробітку за роботу, що дає право на цю пенсію, одержуваного перед її припиненням.

Пенсії за вислугу років працівникам льотно-випробного складу призначаються у розмірі 55 процентів заробітку і за кожний рік вислуги (у чоловіків - понад 25 років і у жінок - понад 20 років) пенсія збільшується на 1 процент заробітку, але не менш як на 1 процент мінімального розміру пенсії за віком. За кожний рік роботи, яка дає право на пенсію на пільгових умовах, пенсія збільшується на 1 процент заробітку.

Максимальний розмір пенсій за вислугу років працівників льотно-випробного складу не може перевищувати 85 процентів заробітку.

4. Пенсії за вислугу років державним службовцям, суддям, працівникам прокуратури.

Пенсії державним службовцям. Відповідно до ст. 37 Закону України «Про державну службу» на одержання пенсії державних службовців мають право особи, які досягли встановленого законодавством пенсійного віку, за наявності страхового стажу для чоловіків не менше 25 років, для жінок не менше 20 років, у тому числі стажу державної служби – не менше 10 років, та які на час досягнення пенсійного віку працювали на посадах державних службовців, а також особи, які мають не менше 20 років стажу роботи на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців, – незалежно від місця роботи на час досягнення пенсійного віку.

Розмір пенсії державних службовців становить 80% від суми їх заробітної плати, на які нараховується страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а особам, які на час звернення за призначенням пенсії не є державними службовцями, - у розмірі 80 відсотків заробітної плати працюючого державного службовця відповідної посади та рангу за останнім місцем роботи на державній службі.

Пенсія державному службовцю виплачується у повному розмірі незалежно від його заробітку (прибутку), одержуваного після виходу на пенсію.

За кожний повний рік роботи понад 10 років на державній службі пенсія збільшується на 1% заробітку, але не більше 90% заробітної плати, без обмеження граничного розміру пенсії.

Державний службовець, звільнений з державної служби у зв'язку з засудженням за умисний злочин, вчинений з використанням свого посадового становища або вчиненням корупційного діяння, позбавляється права на одержання пенсії передбаченої Законом України «Про державну службу». У таких випадках пенсія державному службовцю призначається на загальних підставах.

Пенсія державним службовцям у частині, що не перевищує розміру пенсії із солідарної системи, яка призначається відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», виплачується за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Частина пенсії, що перевищує цей розмір, виплачується за рахунок коштів державного бюджету України.

Пенсії суддям. Пенсійне забезпечення суддів здійснюється відповідно до пункту 4 ст. 43 Закону України «Про статус суддів». Судді, який пішов у відставку при наявності відповідного віку і стажу роботи виплачується пенсія на умовах ст. 37 Закону України «Про державну службу».

Судді, який має стаж роботи на посаді судді не менше 20 років, виплачується за його вибором пенсія або звільнене від сплати податку щомісячне довічне грошове утримання в розмірі 80% зарплати працюючого на відповідній посаді судді. За кожний повний рік роботи понад 20 років на посаді судді розмір щомісячного грошового утримання збільшується на 2% заробітку, але не більше ніж до 90% заробітку судді без обмеження граничного розміру щомісячного довічного грошового утримання. Судді у відставці який має стаж роботи на посаді судді менше 20 років і досяг 55-річного віку (50 років – для жінок), розмір щомісячного грошового утримання обчислюється пропорційно кількості повних років роботи на посаді судді. При досягненні таким суддею пенсійного віку за ним зберігається право на отримання щомісячного грошового утримання в зазначеному розмірі, або, за його вибором, призначається пенсія на умовах, передбачених Законом України «Про державну службу».

Судді, звільненому з посади у зв'язку з засудженням за умисний злочин вчинений з використання свого посадового становища або вчиненням корупційного діяння, пенсія призначається на загальних підставах.

Пенсії прокурорів і слідчих прокуратури. Пенсійне забезпечення прокурорів і слідчих прокуратури здійснюється відповідно до ст. 50-1 Закону України «Про прокуратуру».

Прокурори і слідчі зі стажем роботи не менше 20 років, у тому числі зі стажем роботи на посадах прокурорів і слідчих прокуратури не менше 10 років, мають право на пенсійне забезпечення за вислугу років незалежно від віку. Пенсія призначається в розмірі 80% від суми їхньої місячної зарплати, до котрої включаються всі види оплати праці, на які нараховуються страхові внески, одержуваної перед місяцем звернення за призначенням пенсії. За кожний повний рік роботи понад 10 років на цих посадах пенсія збільшується на 2%, але не більше 90% від суми місячного заробітку.

Тим особам, які не мають 20-річної вислуги, але стаж роботи в органах прокуратури становить не менше 10 років, при досягненні чоловіками 55 років і стажу 25 років, а жінками – 50 років і стажу відповідно 20 років, пенсія призначається пропорційно кількості повних років роботи на прокурорських посадах з розрахунку 80% місячного заробітку за 20 років вислуги. Право на пенсію мають прокурори та слідчі, які перед зверненням за призначенням пенсії працювали в органах прокуратури.

Особи, звільнені з роботи в порядку дисциплінарного стягнення з позбавленням класного чину або позбавлені класного чину за вироком суду, втрачають право на пенсійне забезпечення за вислугу років. Право на одержання пенсії за вислугу років позбавляються особи, звільнені з роботи у зв'язку з засудженням за умисний злочин, вчинений з використанням свого посадового становища, або вчиненням корупційного діяння.

Призначенні працівникам прокуратури пенсії перераховуються у зв'язку з підвищенням зарплати відповідних категорій прокурорсько-слідчих працівників.

ТЕМА № 9 ПЕНСІЇ В РАЗІ ІНВАЛІДНОСТІ

1. Поняття пенсії в разі інвалідності. Порядок встановлення інвалідності для призначення пенсії.

Пенсії в разі інвалідності – щомісячні грошові виплати з Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, а також з Державного бюджету, які призначаються в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату здоров'я, внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язані з роботою, інвалідності з дитинства).

Пенсії у разі інвалідності призначаються незалежно від того, чи настала інвалідність у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Пенсія у разі інвалідності залежить від фактичного стану працездатності особи, який визначається спеціальним державним медичним органом і вона призначається зазвичай, на певний період, тобто на період встановлення інвалідності. Лише в окремих випадках призначається довічно.

Умовами для призначення пенсії в разі інвалідності є:

а) засвідчений у встановленому порядку факт інвалідності особи. Причина, група, час настання інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються МСЕК. Згідно із законодавством;

б) наявність пенсійного страхового стажу.

В юриспруденції розрізняють такі причини інвалідності:

- загальне захворювання;
- професійне захворювання;
- трудове каліцтво;
- ураження, контузія, набуті під час виконання військових обов'язків, або захворювання, пов'язане з перебуванням на фронті;
- каліцтво, отримане внаслідок нещасного випадку, не пов'язаного з виконанням військового обов'язку, або захворювання, не пов'язане з перебуванням на фронті.

Залежно від ступеня втрати працездатності інвалідність буває трьох груп:

Відповідно до Інструкції про встановлення груп інвалідності підставою для встановлення першої групи інвалідності є різко виражене обмеження життєдіяльності, обумовлене захворюваннями, наслідками травм, уродженими дефектами, що призводять до різко вираженої соціальної дезадаптації внаслідок неможливості навчання, спілкування, орієнтації, контролю за своєю поведінкою, пересуванням, самообслуговуванням, участю у трудовій діяльності, якщо вказані порушення викликають потребу у постійному сторонньому догляді чи допомозі. При забезпеченні засобами компенсації анатомічних дефектів чи порушених функцій організму, створенні спеціальних умов праці на виробництві чи вдома, можливе виконання різних видів праці.

Підставою для встановлення другої групи інвалідності є різко виражене обмеження життєдіяльності, обумовлене захворюваннями, наслідками травм, уродженими дефектами, що не потребують постійного стороннього догляду чи допомоги, але призводять до вираженої соціальної дезадаптації внаслідок різко вираженого утруднення навчання, спілкування, орієнтації, контролю за своєю поведінкою, пересування, самообслуговування, участі у трудовій діяльності або при неможливості працювати.

Підставою для встановлення третьої групи інвалідності є обмеження життєдіяльності, обумовлене захворюваннями, наслідками травм, уродженими дефектами, що призводять до значного зниження можливостей соціальної адаптації внаслідок вираженого утруднення навчання, спілкування, пересування, участі у трудовій діяльності (значне зменшення обсягу трудової діяльності, значне зниження кваліфікації, значні утруднення у виконанні професійної праці внаслідок анатомічних дефектів).

Групи інвалідності встановлюються МСЕК МОЗ. Направлення для огляду хворого у МСЕК видається лікарсько-консультаційною комісією (ЛКК) відповідно лікувально-

профілактичному закладу після клінічних досліджень, що підтверджують стійкий чи необоротний характер захворювання, а також у тому разі, коли хворий був звільнений від роботи протягом 4 місяців з дня настання тимчасової непрацездатності чи протягом 5 місяців у зв'язку з одним і тим же захворюванням за останні 12 місяців, а хворі на туберкульоз – протягом 10 місяців з дня настання непрацездатності. Огляд хворих у МСЕК проводиться за місцем проживання або лікування з пред'явленням паспорта чи іншого документа, що посвідчує особу, та направлення, виданого ЛКК. Якщо хворий за станом здоров'я не може з'явитись на МСЕК, огляд проводиться вдома або в стаціонарі, де він перебуває на лікуванні.

Інвалідність встановлюється на певний строк або без зазначення строку переогляду, залежно від стану здоров'я та віку. Переогляд інвалідності з нестійкими зворотними морфологічними змінами та порушенням функцій органів і систем організму з метою з метою нагляду за ефективністю відновного лікування та реабілітаційних заходів, станом здоров'я та ступенем соціальної адаптації проводиться через 1-3 роки. Переогляд інвалідів раніше вказаних строків, а також інвалідів, інвалідність яким встановлена без зазначення строку переогляду, проводиться при зміні стану здоров'я і працездатності або при виявленні фактів необґрунтованого рішення МСЕК.

Переогляд інвалідів-чоловіків старших 60р. і жінок старших 55р. проводиться тільки за їх заявою або якщо рішення медико-соціальної експертної комісії внесено на підставі підробних документів.

Відповідно до ст. 35 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у разі зміни групи інвалідності пенсія у новому розмірі виплачується з дня зміни групи інвалідності. Якщо особа визнана інвалідом нижчої групи, пенсія виплачується за попередньою групою до кінця місяця, в якому змінено групу інвалідності. У разі визнання особи, яка пройшла повторний огляд, здоровою пенсія виплачується до кінця місяця, на який встановлено інвалідність.

Якщо особа не з'явилася в органи медико-соціальної експертизи на повторний огляд у визначений для цього термін, виплата пенсії в разі інвалідності зупиняється з першого числа місяця наступного за місяцем, в якому вона мала з'явитися на повторний огляд.

У разі якщо строк повторного огляду медико-соціальної експертизи інвалідом пропущено з поважних причин або в разі визнання його знову інвалідом виплата пенсії по інвалідності відновлюється з дня, з якого припинено виплату, до дня повторного огляду, але не більш як за три роки, якщо орган медико-соціальної експертизи визнає її за цей період інвалідом. При цьому якщо під час повторного огляду інваліда переведено на іншу групу інвалідності (вищу або нижчу), пенсія за зазначений період виплачується за попередньою групою інвалідності.

Якщо виплату пенсії інвалідові було припинено у зв'язку з відновленням здоров'я або якщо він не отримував пенсії внаслідок нез'явлення на повторний огляд без поважних причин, то в разі наступного визнання його інвалідом виплата раніше призначеної пенсії поновлюється з дня встановлення інвалідності знову за умови, що після припинення виплати пенсії минуло не більше п'яти років. Якщо минуло більше п'яти років, пенсія призначається знову на загальних підставах.

Органи медико-соціальної експертизи зобов'язані повідомляти територіальні органи Пенсійного фонду в порядку, встановленому законодавством, про результати повторного огляду осіб, яким призначена пенсія по інвалідності, та про нез'явлення цих осіб на зазначений огляд.

Рішення МСЕК може бути оскаржене до вищестоящого органу, а також у судовому порядку.

Встановлення групи інвалідності, а також часу та причин настання інвалідності, як юридичного факту має значення для визнання виду пенсії та її розміру.

2. Види пенсій по інвалідності.

Залежно від причин настання інвалідності пенсії по інвалідності поділяються на:

- пенсії по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання;
- пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання.

Пенсії по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання призначаються і виплачуються Фондом соціального страхування від нещасних випадків відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» на підставі акта розслідування нещасного випадку або акта розслідування професійного захворювання за формою Н-1 та (або) висновку МСЕК про ступінь втрати професійної працездатності застрахованого у Фонді.

Право на таку пенсію мають особи, які підлягають обов'язковому страхуванню від нещасного випадку, а також особи, які застраховувались від нещасного випадку добровільно.

Нещасний випадок – раптове пошкодження здоров'я працівника під час виконання ним трудових обов'язків або обставин, спеціально обумовлених в законі (у відрядженні, по дорозі на роботу або з роботи, під час виконання обов'язку громадянина щодо рятування людей тощо).

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про пенсійне забезпечення» інвалідність вважається такою, що настала внаслідок трудового каліцтва, який спричинив інвалідність стався (крім випадків протиправного діяння):

- 1) при виконанні трудових обов'язків, а також при здійсненні будь-яких дій в інтересах підприємства або організації, хоча б і без спеціального доручення;
- 2) по дорозі на роботу або з роботи;
- 3) на території підприємства, організації або в іншому місці роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), протягом часу, необхідного для приведення в порядок знарядь виробництва, одягу тощо перед початком або після закінчення роботи;
- 4) поблизу підприємства, організації або іншого місця роботи протягом робочого часу (включаючи і встановлені перерви), якщо перебування там не суперечило правилам внутрішнього трудового розпорядку;
- 5) при виконанні державних або громадських обов'язків;
- 6) при виконанні дій по рятуванню людського життя, по охороні власності та правопорядку.

Перелік професійних захворювань, які можуть стати причиною інвалідності, затверджений постановою КМУ від 08.11.2000 р. № 1666. Перелік професійних захворювань подано у вигляді таблиці, в якій професійні захворювання розподілено на 7 груп згідно з причинними факторами, вплив яких може викликати професійне захворювання.

До професійних захворювань належать такі захворювання, які виникли внаслідок професійної діяльності працюючого та зумовлені виключно або переважно впливом шкідливих речовин, певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою.

До гострих професійних захворювань (інтоксикацій) належать хвороби, які виникають раптово, після одноразового (протягом не більше однієї робочої зміни) впливу відносно високих концентрацій хімічних речовин, що знаходяться в повітрі робочої зони, або рівнів чи доз інших несприятливих факторів.

За юридичним значенням щодо призначення пенсії професійне захворювання не відрізняється від трудового каліцтва. Пенсії по інвалідності як внаслідок трудового каліцтва, так і внаслідок професійного захворювання призначаються незалежно від трудового стажу і виплачуються у розмірах згідно із законодавством.

Пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання встановлюються особам, інвалідність яких не пов'язана з трудовим каліцтвом чи професійним захворюванням. Для призначення пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання, крім встановлення групи інвалідності, необхідним ще є страховий стаж інваліда (Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»). Особи визнані інвалідами, мають право на пенсію в разі інвалідності за наявності такого страхового стажу на час настання інвалідності: до настання 23 років включно – 2 роки; від 24 років до досягнення 26 років включно – 3 роки; від 27 років до досягнення 31 року включно – 4 роки; від 32 років і старших – 5 років. Якщо інвалідність настала в період проходження строкової військової

служби, то пенсія в разі інвалідності призначається особі незалежно від наявності страхового стажу

Відповідно до ст. 33 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсія по інвалідності залежно від групи інвалідності призначається в таких розмірах: інвалідам I групи - 100 відсотків пенсії за віком; інвалідам II групи - 90 відсотків пенсії за віком; інвалідам III групи - 50 відсотків пенсії за віком.

За наявності у непрацюючих інвалідів II і III груп - у чоловіків 25, а у жінок - 20 років страхового стажу за їх вибором пенсія по інвалідності призначається в розмірі пенсії за віком.

ТЕМА № 10 ПЕНСІЇ У РАЗІ ВТРАТИ ГОДУВАЛЬНИКА

1. Поняття пенсії у разі втрати годувальника.

Пенсія у разі втрати годувальника - щомісячні виплати з Пенсійного фонду (в окремих випадках з фонду соціального страхування чи бюджету), призначені непрацездатним членам його сім'ї в разі втрати годувальника, які перебували на його утриманні, у розмірі, співвіднесеному із заробітком (доходом) годувальника.

Під терміном «втрата годувальника» розуміється його фізична смерть, безвісна відсутність чи оголошення померлим в судовому порядку.

Пенсія у разі втрати годувальника призначається спільно на всіх членів сім'ї, які мають право на цей вид пенсії. Проте на вимогу конкретного члена сім'ї із загальної суми пенсії виділяється його частка, яка виплачується йому окремо.

Право на даний вид пенсії відповідно до ст. 37 Закону України «Про пенсійне забезпечення» мають непрацюючі члени сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні. Дітям пенсії призначаються незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника.

Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, також мають право на пенсію, якщо згодом втратили джерело засобів до існування.

Відповідно до ст. 36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» непрацездатними членами сім'ї вважаються:

1) чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку;

2) діти (у тому числі діти, які народилися до спливу 10 місяців з дня смерті годувальника) померлого годувальника, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років.

Діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх навчальних закладах системи загальної середньої освіти, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах, - до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, та діти-сироти - до досягнення ними 23 років незалежно від того, навчаються вони чи ні;

3) чоловік (дружина), а в разі їх відсутності - один з батьків або брат чи сестра, дідусь чи бабуся померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років.

До членів сім'ї, які вважаються такими, що були на утриманні померлого годувальника, відносяться особи, зазначені в частині другій цієї статті, якщо вони:

1) були на повному утриманні померлого годувальника;

2) одержували від померлого годувальника допомогу, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування.

2. Умови призначення пенсії у разі втрати годувальника.

Основною умовою для призначення пенсії у разі втрати годувальника є непрацездатність певної категорії осіб. Для кожної з цих категорій встановлюються додаткові умови призначення даного виду пенсії.

До умов призначення пенсії сім'ям можна віднести час і причину смерті годувальника. Пенсія призначається незалежно від того, коли помер годувальник – у період роботи чи після її припинення.

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявного стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по інвалідності, а у разі смерті пенсіонера або військовослужбовця проходження строкової служби – незалежно від тривалості страхового стажу.

Пенсії у зв'язку з втратою годувальника обчислюється у відсотках до розміру пенсії за віком померлого годувальника, яку міг би він отримувати за життя, якби дожив до пенсійного віку і яка обчислюється за правилами, встановленими Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Відповідно до ст. 37 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається у розмірі: на одного непрацездатного члена сім'ї – 50% пенсії за віком померлого годувальника; на двох та більше непрацездатних членів сім'ї – 100% пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками.

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається на весь період, протягом якого, член сім'ї померлого годувальника вважається непрацездатним, а членам сім'ї, які досягли пенсійного віку – довічно.

Зміна розміру пенсії або припинення її виплати членам сім'ї здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому склалися обставини, що спричинили зміну розміру або припинення виплати пенсії.

На всіх членів сім'ї, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, призначається одна спільна пенсія. На вимогу члена сім'ї із загальної суми пенсії виділяється його частка, яка виплачується окремо. Виділення частки пенсії провадиться з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому надійшла заява про виділення частки пенсії.

3. Особливості пенсійного забезпечення окремих категорій сімей у разі втрати годувальника.

Залежно від категорії осіб, до яких належав померлий годувальник, а також від причин настання смерті пенсійне забезпечення у зв'язку з втратою годувальника може здійснюватися за різними законами.

Якщо померлий годувальник належав до військовослужбовців, чи до осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, то пенсія буде призначатись відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ». Пенсії призначаються, якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше 3-ох місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних в період проходження служби, а сім'ям пенсіонерів з числа цих військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом – якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення її виплати.

Пенсії у разі втрати годувальника призначаються в таких розмірах:

а) членам сімей військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, які померли внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних при захисті Батьківщини, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи або виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях та підпільних організаціях і групах, визнаних такими законодавством України, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи участю у бойових діях у мирний час - 40 процентів заробітку годувальника на кожного непрацездатного члена сім'ї. В таких же розмірах, незалежно від причини смерті годувальника, обчислюються пенсії членам сімей померлих інвалідів війни та членам сімей, до складу яких входять діти, які втратили обох батьків;

б) сім'ям військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за Законом України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», які померли внаслідок каліцтва, одержаного в результаті нещасного випадку, не пов'язаного з виконанням обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням служби, - 30 процентів заробітку годувальника на кожного непрацездатного члена сім'ї.

Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» у ст. 52 передбачає щомісячну компенсацію у разі втрати

годувальника, яка призначається на кожного непрацездатного члена сім'ї, який був на його утриманні, в розмірі 50% мінімальної пенсії за віком незалежно від пенсії, передбаченої законодавством України.

Відповідно до ст. 37 Закону України «Про державну службу» у разі смерті особи у період перебування на державній службі за наявності у померлого годувальника стажу державної служби не менше 10 років непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні (при цьому дітям - незалежно від того, чи були вони на утриманні померлого годувальника), призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника на одного непрацездатного члена сім'ї у розмірі 70 відсотків суми заробітної плати померлого годувальника, на яку нараховувалися страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а на двох і більше членів сім'ї - 90 відсотків.

ТЕМА № 11. НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Система, принципи та суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення.

Одним із найважливіших кроків України в сфері соціального забезпечення є проведення пенсійної реформи, результатом якої стало законодавче регламентування в Україні трирівневого пенсійного забезпечення, третім рівнем якого є недержавне пенсійне забезпечення.

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» законодавчо закріпив механізм недержавного пенсійного страхування, створив базу для подальшого розвитку системи добровільного пенсійного забезпечення.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» система недержавного пенсійного забезпечення - це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» недержавне пенсійне забезпечення здійснюється на принципах:

- законодавчого визначення умов недержавного пенсійного забезпечення;
- заінтересованості фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні;
- добровільності створення пенсійних фондів юридичними та фізичними особами, об'єднаннями фізичних осіб та об'єднаннями юридичних осіб;
- добровільної участі фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибору виду пенсійної виплати, крім випадків, передбачених цим Законом;
- добровільності прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;
- економічної заінтересованості роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;
- неможливості необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх працівників, якщо роботодавець розпочав здійснення таких пенсійних внесків;
- рівноправності всіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі;
- розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів його засновників і роботодавців-платників пенсійного фонду, адміністратора, компаній з управління активами, страхових організацій з метою унеможливлення банкрутства пенсійного фонду;
- визначення розміру пенсійної виплати залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи;
- гарантування фізичним особам реалізації прав, наданих їм цим Законом;
- цільового та ефективного використання пенсійних коштів;
- державного регулювання розміру тарифів на послуги, що надаються у системі недержавного пенсійного забезпечення;
- відповідальності суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення норм, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами;
- державного регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та нагляду за його здійсненням.

Суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є: недержавні пенсійні фонди; страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків; вкладники та учасники пенсійних фондів; вкладники пенсійних

депозитних рахунків; фізичні та юридичні особи, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті; засновники пенсійних фондів; роботодавці-платники корпоративних пенсійних фондів; саморегульвні організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення; органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення; адміністратори пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачі; аудитори; особи, які надають консультаційні та агентські послуги відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

1) пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»;

2) страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду відповідно до цього Закону та законодавства про страхування;

3) банківськими установами відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та законодавства про банківську діяльність шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, що встановлюється згідно із законом.

2. Недержавні пенсійні фонди, їх види.

Реформа пенсійної системи України, пов'язана із запровадженням системи недержавного пенсійного забезпечення, зумовила виникнення нових для українського суспільства юридичних осіб – недержавних пенсійних фондів.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється через недержавні пенсійні фонди, які є юридичними особами із статусом неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному Законом порядку.

За видами пенсійні фонди можуть утворюватися як відкриті пенсійні фонди, корпоративні пенсійні фонди та професійні пенсійні фонди.

Засновником відкритого пенсійного фонду можуть бути будь-які одна чи декілька юридичних осіб з урахуванням обмежень, встановлених ч. 11 ст. 6 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Засновником корпоративного пенсійного фонду може бути юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців, до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники.

Засновником (засновниками) професійного пенсійного фонду можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки (об'єднання професійних спілок), або фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності (занять).

Пенсійний фонд діє на підставі статуту, який повинен відповідати вимогам Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Статут пенсійного фонду затверджується засновниками фонду.

При створенні корпоративного або професійного пенсійного фонду статут затверджується засновниками і погоджується з представниками трудових колективів відповідних юридичних осіб-роботодавців у частині пенсійної схеми.

Статут пенсійного фонду повинен містити:

1) повне і скорочене (за наявності) найменування, вид фонду (відкритий, корпоративний чи професійний), місцезнаходження (юридичну адресу) ради фонду;

2) відомості про засновників фонду із зазначенням їх місцезнаходження (юридичної адреси);

- 3) порядок внесення змін до пенсійних схем та їх скасування;
- 4) порядок затвердження і внесення змін до інвестиційної декларації фонду;
- 5) порядок укладення пенсійних контрактів;
- 6) права та обов'язки фонду і порядок їх реалізації, права та обов'язки засновників, роботодавців-платників, вкладників і учасників пенсійного фонду;
- 7) порядок формування порядку денного, скликання, проведення зборів засновників (в тому числі щодо проведення зборів шляхом опитування) та їх компетенцію;
- 8) повноваження ради пенсійного фонду, порядок її утворення та функціонування, скликання її засідань, кваліфікаційні вимоги до її членів;
- 9) умови набуття статусу учасника фонду;
- 10) умови сплати внесків до пенсійного фонду;
- 11) порядок використання пенсійних активів фонду;
- 12) види дозволених витрат, пов'язаних з діяльністю пенсійного фонду;
- 13) порядок організації персоніфікованого обліку учасників недержавного пенсійного фонду та звітності, а також порядок отримання учасниками фонду виписок про стан їх індивідуальних пенсійних рахунків;
- 14) порядок ліквідації та реорганізації пенсійного фонду;
- 15) умови, за яких можуть бути проведені вибір і заміна адміністратора, компанії з управління активами, зберігача та порядок такої заміни із зазначенням дій, спрямованих на захист прав учасників фонду;
- 16) порядок оприлюднення інформації про діяльність пенсійного фонду;
- 17) порядок внесення змін до статуту пенсійного фонду;
- 18) порядок виходу засновників пенсійного фонду;
- 19) інші положення, що не суперечать законодавству.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» державна реєстрація пенсійного фонду та видача йому відповідного свідоцтва проводяться Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Пенсійний фонд набуває статусу юридичної особи та права на провадження діяльності з недержавного пенсійного забезпечення з моменту його реєстрації в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України та отримання відповідного свідоцтва.

Для реєстрації пенсійного фонду його засновники подають до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України такі документи: 1) заяву про реєстрацію пенсійного фонду, складену за формою, встановленою Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України; 2) рішення про створення пенсійного фонду (протокол установчих зборів за наявності кількох засновників або рішення уповноваженого органу засновника за наявності одного засновника); 3) примірники оригіналів або нотаріально засвідчені копії установчих документів засновників; 4) статут пенсійного фонду; 5) відомості про посадових осіб засновників та пов'язаних осіб пенсійного фонду за формою, встановленою Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України; 6) відомості про результати фінансово-господарської діяльності засновників за останній до подання документів фінансовий рік та на останню звітну дату, що передуює даті подання документів на реєстрацію фонду, засвідчені аудитором.

Ліквідація пенсійного фонду здійснюється на підставі рішення:

- 1) засновників пенсійного фонду;
- 2) правонаступників засновників фонду у випадках, передбачених ч. 9 ст. 20 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Рішення про ліквідацію фонду погоджується з Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України. Погодження надається за умови виконання на день ліквідації пенсійного фонду усіх передбачених пенсійними контрактами зобов'язань щодо сплати пенсійних внесків до такого фонду та зобов'язань щодо адміністрування фонду.

Рішення про ліквідацію корпоративного пенсійного фонду набирає чинності за умови внесення змін до колективного договору, якщо створення такого фонду було передбачено цим документом.

Пенсійний фонд вважається ліквідованим з дня скасування його реєстрації Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України та анулювання свідоцтва.

3. Пенсійний контракт та пенсійна схема.

Відповідно до ст. 55 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» пенсійний контракт є договором між пенсійним фондом та його вкладником, який укладається від імені пенсійного фонду його адміністратором та згідно з яким здійснюється недержавне пенсійне забезпечення учасника або декількох учасників фонду за рахунок пенсійних внесків такого вкладника.

Кожен вкладник фонду може укласти один або кілька пенсійних контрактів з адміністратором (адміністраторами) одного чи кількох пенсійних фондів на користь осіб, визначених Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Пенсійний контракт укладається у письмовій формі щонайменше в трьох примірниках, якщо контракт укладається з вкладником, який не є учасником відповідного пенсійного фонду, або у двох примірниках, якщо вкладник є учасником фонду.

Разом з примірником пенсійного контракту адміністратор повинен надати вкладнику та учаснику фонду:

- 1) пам'ятку з роз'ясненнями основних положень пенсійного контракту;
- 2) копію зазначеної в пенсійному контракті пенсійної схеми;
- 3) витяг з основних положень статуту пенсійного фонду та (або) на вимогу вкладника фонду - копію статуту пенсійного фонду.

Один примірник пенсійного контракту залишається в адміністратора.

Істотними умовами пенсійного контракту є:

1) паспортні дані вкладника фонду та його ідентифікаційний номер Державного реєстру фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів (якщо вкладником є фізична особа) або повне найменування, місцезнаходження (юридична адреса) постійно діючого органу управління, реєстраційні та банківські реквізити вкладника фонду (якщо вкладником є юридична особа);

2) паспортні дані учасника фонду та його ідентифікаційний номер Державного реєстру фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів;

3) посилання на обрану вкладником фонду пенсійну схему;

4) строк дії пенсійного контракту, умови його зміни та розірвання;

5) порядок розрахунків між пенсійним фондом та учасником фонду у разі дострокового розірвання пенсійного контракту або ліквідації пенсійного фонду;

6) права, обов'язки, відповідальність сторін та порядок розв'язання спорів;

7) розмір пенсійних внесків та умови його зміни.

У пенсійному контракті також можуть бути зазначені інші умови за згодою сторін.

Відповідно до ст. 59 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення, що здійснюється пенсійними фондами, визначаються пенсійними схемами, які розробляються з дотриманням вимог Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та інших нормативно-правових актів з питань недержавного пенсійного забезпечення.

Пенсійні схеми та зміни до них підлягають реєстрації в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Пенсійний фонд може використовувати кілька пенсійних схем.

Пенсійна схема повинна відображати:

- опис всіх видів та умов здійснення пенсійних виплат;
- порядок визначення розміру пенсійних виплат;
- строк, протягом якого здійснюються пенсійні виплати, та порядок їх здійснення;
- порядок та строки сплати пенсійних внесків, у тому числі можливість їх зміни за умовами пенсійного контракту;
- умови та порядок участі у пенсійній схемі;
- права та обов'язки вкладника, учасника фонду за даною пенсійною схемою;
- інші умови, що не суперечать законодавству.

Вкладники фонду мають право вільного вибору пенсійної схеми, якщо інше не передбачено законодавством, а також мають право на зміну пенсійної схеми, але не частіше одного разу на 6 місяців.

Внесення змін до умов пенсійних схем дозволяється лише за умови їх реєстрації в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. При цьому пенсійний фонд має право запроваджувати нові пенсійні схеми, а також вносити зміни чи анулювати пенсійні схеми у разі:

- 1) відсутності пенсійних контрактів, укладених за пенсійними схемами, що змінюються або анулюються;
- 2) отримання письмової згоди всіх вкладників фонду, з якими укладені пенсійні контракти за пенсійною схемою, яка змінюється.

4. Види пенсійних виплат.

Пенсійні фонди відповідно до ст. 60 Закону України «Про недержавне пенсійне страхування» можуть здійснювати такі види пенсійних виплат:

- 1) пенсія на визначений строк;
- 2) одноразова пенсійна виплата.

Розміри пенсійних виплат визначаються виходячи з сум пенсійних коштів, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, тривалості виплати та формули розрахунку величини пенсії на визначений строк згідно з методикою, затвердженою Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

Пенсійні виплати здійснюються у грошовій формі в національній валюті України.

Підставами для здійснення пенсійних виплат пенсійними фондами є:

- 1) досягнення учасником фонду пенсійного віку, визначеного відповідно до цього Закону;
- 2) визнання учасника фонду інвалідом;
- 3) медично підтверджений критичний стан здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) учасника фонду;
- 4) виїзд учасника фонду на постійне проживання за межі України;
- 5) смерть учасника фонду.

Пенсійний вік, після досягнення якого учасник фонду має право на отримання пенсійної виплати, визначається за заявою учасника фонду, форма якої встановлюється Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, крім випадків, коли пенсійний вік визначається пенсійним контрактом відповідно до закону, що встановлює обов'язковість відрахувань на недержавне пенсійне забезпечення для окремих категорій громадян.

Пенсійний вік, що визначається учасником фонду, може бути меншим або більшим від пенсійного віку, який надає право на пенсію за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, але не більше ніж на 10 років, якщо інше не визначено законами.

Виплата пенсії на визначений строк, що здійснюється за рахунок коштів пенсійного фонду, розпочинається з дня досягнення учасником фонду віку, визначеного в його заяві, із здійсненням першої виплати протягом 45 робочих днів.

Пенсійні виплати з пенсійного фонду здійснюються незалежно від отримання виплати за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням або з інших джерел.

Довічні пенсії (довічні ануїтети) виплачуються учасникам фондів страховими організаціями, з якими ці учасники уклали договір страхування довічної пенсії, за рахунок грошових коштів, перерахованих страховій організації.

Виплата пенсії на визначений строк здійснюється адміністратором пенсійного фонду:

- 1) за бажанням учасника фонду, який має право на отримання пенсійних виплат відповідно до його заяви;
- 2) на вимогу учасника фонду (з дня виникнення у нього права згідно з умовами пенсійного контракту на страхування довічної пенсії, якщо придбання довічного ануїтету може негативно вплинути на розмір пенсійних виплат).

Пенсія на визначений строк розраховується виходячи із строку не менш як десять років від початку здійснення першої виплати.

Пенсійна виплата може здійснюватися адміністратором одноразово на вимогу учасника фонду в разі:

1) медично підтвердженого критичного стану здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) або настання інвалідності учасника фонду;

2) коли сума належних учаснику фонду пенсійних коштів на дату настання пенсійного віку учасника фонду не досягає мінімального розміру суми пенсійних накопичень, встановленого Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України;

3) виїзду учасника фонду на постійне проживання за межі України.

Пенсійна виплата, що здійснюється одноразово, визначається виходячи із суми пенсійних коштів, які обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду на день подання заяви на отримання такої виплати.

Пенсійна виплата, що здійснюється одноразово, провадиться протягом п'яти робочих днів після отримання відповідної заяви та необхідних документів.

ТЕМА № 12.
ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ ДОПОМОГИ.

1. Поняття, види та загальна характеристика допомог з соціального забезпечення.

Державні соціальні допомоги – грошові одноразові або періодичні соціальні виплати, що не залежать від попередньої трудової діяльності і надаються у випадках та на умовах, передбачених чинним законодавством, з метою підтримки малозабезпечених осіб, а також компенсації додаткових витрат, які були понесені ними при настанні соціального ризику за рахунок коштів Державного чи місцевих бюджетів.

Ознаки державних допомог:

- вони мають аліментарний характер, оскільки призначаються безоплатно і не пов'язані з трудовою діяльністю особи чи сплатою нею страхових внесків;
- основним джерелом їх виплати є кошти Державного чи місцевих бюджетів;
- перелік категорій осіб, які мають право на такі допомоги, визначається законами України;
- вони надаються з метою матеріальної підтримки малозабезпечених або для компенсації (часткової чи повної) витрат, які понесені ними у зв'язку з настанням соціального ризику;
- розмір допомог, як правило, співвідноситься з величиною прожиткового мінімуму або з гарантованим рівнем забезпечення такого мінімуму;
- їх призначення має так званий адресний характер⁸.

Види соціальних допомог:

- 1) державні соціальні допомоги особам, які не мають права на пенсію та інвалідам;
- 2) допомоги малозабезпеченим;
- 3) допомоги дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства;
- 4) допомоги сім'ям з дітьми;
- 5) допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами;
- 6) допомоги для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- 7) допомоги на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням;
- 8) державні допомоги самотнім матерям;
- 9) допомога на поховання;
- 10) інші види допомог.

2. Соціальні допомоги сім'ям з дітьми.

Громадяни України, в сім'ях яких виховуються та проживають неповнолітні діти, мають право на державну допомогу у випадках та на умовах, передбачених цим Законом та іншими законами України.

Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також особи, яким надано статус біженця в Україні, мають право на державну допомогу нарівні з громадянами України на умовах, передбачених Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», іншими законами або міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми та перелік документів, необхідних для призначення допомоги встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» призначаються такі види державної допомоги сім'ям з дітьми:

- 1) допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- 2) допомога при народженні дитини;

---

⁸ Право соціального забезпечення України: Навчальний посібник / За ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Істина, 2007. – 224 с.

- 2-1) допомога при усиновленні дитини;
- 3) допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- 4) допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- 5) допомога на дітей самотніми матерями;

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та об'єднання громадян за рахунок власних коштів можуть запроваджувати додаткові види допомоги та встановлювати доплати до державної допомоги сім'ям з дітьми.

Допомога по вагітності та пологах. Підставою для призначення жінкам допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами є видана в установленому порядку довідка лікувального закладу встановленого зразка та довідка: з основного місця роботи (служби, навчання); ліквідаційної комісії для жінок, звільнених з роботи у зв'язку з ліквідацією підприємства, установи, організації; державної служби зайнятості для жінок, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні; з місця проживання для непрацюючих жінок про те, що вони не працюють (не служать, не навчаються).

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами призначається, якщо звернення за нею надійшло не пізніше шести місяців з дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, і виплачується жінкам за весь період відпустки, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів або народження двох чи більше дітей - 70) календарних днів після пологів.

Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами надається у розмірі 100 відсотків середньомісячного доходу (стипендії, грошового забезпечення, допомоги по безробіттю тощо) жінки, але не менше 25 відсотків від розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи із розрахунку на місяць.

Допомога при народженні дитини. Допомога батькам при народженні дитини призначається на підставі свідоцтва про народження дитини. Допомога призначається за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше дванадцяти місяців з дня народження дитини.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» допомога при народженні дитини надається у розмірі 12 240 гривень - на першу дитину, 25 000 гривень - на другу дитину, 50 000 гривень - на третю і наступну дитину. Виплата допомоги здійснюється одноразово при народженні першої дитини в сумі 4 800 гривень, другої дитини - 4 840 гривень, третьої та наступної дитини - 5 000 гривень, решта на першу дитину виплачується протягом наступних 12 місяців, на другу дитину - 24 місяців, на третю і наступну дитину - 36 місяців рівними частинами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Допомога при усиновленні дитини. Право на допомогу при усиновленні дитини має особа, яка є громадянином України, постійно проживає на її території та усиновила дитину з числа дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування (якщо усиновлювачами є подружжя - один з них на їх розсуд).

Допомога при усиновленні дитини надається у розмірі, встановленому для виплати допомоги при народженні першої дитини. Порядок і умови виплати допомоги при усиновленні дитини та підстави для припинення виплати такої допомоги визначаються Кабінетом Міністрів України.

Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. Право на допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку за Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» має особа (один з батьків дитини, усиновлювач, опікун, баба, дід або інший родич), яка фактично здійснює догляд за дитиною.

Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається у розмірі, що дорівнює різниці між прожитковим мінімумом, встановленим для працездатних осіб, та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 130 гривень.

Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку надається на кожну дитину незалежно від кількості народжених (усиновлених, взятих під опіку) дітей у сім'ї, по догляду за якими надається допомога.

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування. Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, призначається особам, призначеним в установленому законом порядку опікунами чи піклувальниками дітей, які позбавлені батьківського піклування. Така допомога вважається власністю дитини.

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, призначається на підставі рішення про встановлення опіки чи піклування.

Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, надається у розмірі, що становить два прожиткових мінімуми для дитини відповідного віку.

У разі коли на дитину виплачуються призначені в установленому порядку пенсія, аліменти, стипендія, державна допомога, розмір допомоги на дитину, над якою встановлено опіку чи піклування, визначається як різниця між двома прожитковими мінімумами для дитини відповідного віку та розміром призначених пенсії, аліментів, стипендії, державної допомоги.

Допомога на дітей одиницям матерям. Право на допомогу на дітей одиницям матерям мають одиниці матері (які не перебувають у шлюбі), одиниці усиновлювачі, якщо у свідоцтві про народження дитини (рішенні про усиновлення дитини) відсутній запис про батька (матір) або запис про батька (матір) проведено в установленому порядку державним органом реєстрації актів цивільного стану за вказівкою матері (батька, усиновлювача) дитини.

Допомога на дітей одиницям матерям призначається за наявності відповідної довідки державного органу реєстрації актів цивільного стану про підстави внесення до книги реєстрації народжень відомостей про батька (матір) дитини.

Допомога на дітей одиницям матерям, одиницям усиновлювачам (вдовам, вдівцям), матері (батьку) у разі смерті одного з батьків, шлюб між якими було розірвано до дня смерті, які мають дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах, - до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років), надається у розмірі, що дорівнює різниці між 50 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

3. Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям - щомісячна допомога, яка надається малозабезпеченим сім'ям у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї.

Сім'я вважається малозабезпеченою, якщо з поважних або незалежних від неї причин її середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї.

Згідно ст. 5 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом, який обчислюється за методикою, встановленою спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики, але цей розмір не може бути більшим ніж 75 відсотків прожиткового мінімуму для сім'ї.

Державна соціальна допомога призначається на шість місяців. Одиницям особам, визнаним за результатами медико-соціальної експертизи непрацездатними, які не мають інших джерел до існування, державна соціальна допомога може бути призначена на строк визнання особи непрацездатною. Одиницям особам, які досягли 65-річного віку і не мають інших джерел до існування, державна соціальна допомога може бути призначена довічно.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» державна соціальна допомога виплачується раз на місяць за місцем проживання уповноваженого представника сім'ї державними підприємствами зв'язку чи перераховується на особовий рахунок уповноваженого представника сім'ї в банківській установі.

Покриття витрат на виплату державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям здійснюється за рахунок субвенцій з державного бюджету до місцевих бюджетів.

4. Соціальні допомоги у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

Відповідно до ст. 35 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків:

- 1) тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві;
- 2) необхідності догляду за хворою дитиною;
- 3) необхідності догляду за хворим членом сім'ї;
- 4) догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 18 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною;
- 5) карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби;
- 6) тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижчеоплачувану роботу;
- 7) протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства;
- 8) санаторно-курортного лікування.

Умови надання допомоги по тимчасовій непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, визначаються Законом України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування».

Застрахованим особам, які працюють на сезонних і тимчасових роботах, допомога по тимчасовій непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві, надається не більш як за 75 календарних днів протягом календарного року.

Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворою дитиною віком до 14 років виплачується застрахованій особі з першого дня за період, протягом якого дитина за висновком лікаря потребує догляду, але не більш як за 14 календарних днів.

Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворою дитиною віком до 14 років, якщо вона потребує стаціонарного лікування, виплачується застрахованій особі з першого дня за весь час її перебування в стаціонарі разом з хворою дитиною.

Допомога по тимчасовій непрацездатності по догляду за хворим членом сім'ї (крім догляду за хворою дитиною віком до 14 років) надається застрахованій особі з першого дня, але не більш як за 3 календарні дні, а у виняткових випадках, з урахуванням тяжкості хвороби члена сім'ї та побутових обставин, - не більш як за 7 календарних днів.

Якщо тимчасова непрацездатність застрахованої особи викликана карантинном, накладеним органами санітарно-епідеміологічної служби, надається допомога по тимчасовій непрацездатності з першого дня за весь час відсутності на роботі з цієї причини.

Допомога по тимчасовій непрацездатності в разі здійснення протезування за медичними показаннями в стаціонарі протезно-ортопедичного підприємства надається застрахованій особі з першого дня за весь період перебування в цьому підприємстві з урахуванням часу на проїзд до протезно-ортопедичного підприємства і назад.

Допомога по тимчасовій непрацездатності застрахованій особі, яка виховує дитину-інваліда віком до 18 років, надається за весь період санаторно-курортного лікування дитини-

інваліда (з урахуванням часу на проїзд до санаторно-курортного закладу і назад) за наявності медичного висновку про необхідність стороннього догляду за нею.

Допомога по тимчасовій непрацездатності виплачується застрахованим особам залежно від страхового стажу в таких розмірах:

60 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж до п'яти років;

80 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж від п'яти до восьми років;

100 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, які мають страховий стаж понад вісім років;

100 відсотків середньої заробітної плати (доходу) - застрахованим особам, віднесеним до 1-4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; одному з батьків або особі, що їх замінює та доглядає хвору дитину віком до 14 років, яка потерпіла від Чорнобильської катастрофи; ветеранам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; особам, віднесеним до жертв нацистських переслідувань відповідно до Закону України «Про жертви нацистських переслідувань»; донорам, які мають право на пільгу, передбачену ст. 10 Закону України «Про донорство крові та її компонентів».

5. Допомога по безробіттю в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття та соціальні послуги мають застраховані особи.

Право на забезпечення та соціальні послуги мають також незастраховані особи, які вперше шукають роботу, інші незастраховані особи у разі їх реєстрації в установленому порядку як безробітних.

Громадяни України, які працюють за межами України та не застраховані в системі соціального страхування на випадок безробіття країни, в якій вони перебувають, мають право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття за умови сплати страховику страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Особи, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності мають право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття за умови сплати страховику страхових внесків.

Працюючі пенсіонери у разі звернення до державної служби зайнятості за сприянням у працевлаштуванні мають право на соціальні послуги щодо пошуку підходящої роботи, перенавчання та підвищення кваліфікації, а також на інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Види матеріального забезпечення на випадок безробіття:

- допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;
- допомога по частковому безробіттю;
- матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
- допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні.

Види соціальних послуг:

- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах державної служби зайнятості, на підприємствах, в установах, організаціях;
- профорієнтація;

- пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних;
- фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Допомога по безробіттю виплачується з 8 дня після реєстрації застрахованої особи в установленому порядку в державній службі зайнятості.

Загальна тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років.

Для осіб передпенсійного віку (за 2 роки до настання права на пенсію) тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 720 календарних днів.

Розмір допомоги по безробіттю визначається у відсотках до їх середньої заробітної плати (доходу), визначеної відповідно до порядку обчислення середньої заробітної плати (доходу) для розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, затвердженого Кабінетом Міністрів України, залежно від страхового стажу:

- до 2 років - 50 відсотків;
- від 2 до 6 років - 55 відсотків;
- від 6 до 10 років - 60 відсотків;
- понад 10 років - 70 відсотків.

Допомога по безробіттю виплачується залежно від тривалості безробіття у відсотках до визначеного розміру:

- перші 90 календарних днів - 100 відсотків;
- протягом наступних 90 календарних днів - 80 відсотків;
- у подальшому - 70 відсотків.

Право на допомогу по частковому безробіттю мають застраховані особи, які протягом 12 місяців, що передували місяцю, в якому почався простій, працювали не менше 26 календарних тижнів, сплачували страхові внески та в яких ці простой становлять 20 і більше відсотків робочого часу.

Допомога по частковому безробіттю не надається у разі, якщо працівник:

- відмовився від підходящої роботи на цьому або іншому підприємстві з повним робочим днем (тижнем);
- працює на даному підприємстві за сумісництвом;
- проходить альтернативну (невійськову) службу.

Допомога по частковому безробіттю працівнику встановлюється за кожну годину простою із розрахунку двох третин тарифної ставки (окладу) встановленого працівникові розряду і її розмір не може перевищувати прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Допомога по частковому безробіттю надається з першого дня простою, тривалість її виплати не може перевищувати 180 календарних днів протягом року.

6. Допомога на поховання.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про поховання та похоронну справу» виконавцю волевиявлення померлого або особі, яка зобов'язалася поховати померлого, надається допомога на поховання.

Розмір допомоги на поховання та порядок її надання виконавцю волевиявлення померлого або особі, яка зобов'язалася поховати померлого, встановлює Кабінет Міністрів України, якщо інше не передбачено законом.

Розмір допомоги на поховання не може бути меншим за розмір, визначений Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до ст. 45 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» допомога на поховання надається у разі смерті застрахованої особи, а також членів сім'ї, які перебували на її утриманні:

- 1) дружини (чоловіка);

2) дітей, братів, сестер та онуків, які не досягли 18 років або старших цього віку, якщо вони стали інвалідами до 18 років (братів, сестер та онуків - за умови, що вони не мають працездатних батьків), а студентів та учнів середніх професійно-технічних та вищих навчальних закладів з денною формою навчання - до 23 років;

3) батька, матері;

4) діда та баби за прямою лінією спорідненості.

Не вважаються такими, що перебували на утриманні застрахованої особи, члени сім'ї, які мали самостійні джерела засобів до існування (одержували заробітну плату, пенсію тощо).

Допомога надається застрахованій особі, члену її сім'ї або іншим юридичним чи фізичним особам, які здійснили поховання.

Допомога на поховання застрахованої особи або особи, яка перебувала на її утриманні, надається в розмірі, що встановлюється правлінням Фонду, але не менше розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Допомога на поховання застрахованої особи призначається сім'ї померлого або особі, яка здійснила поховання, на підставі свідоцтва про смерть, виданого органом реєстрації актів цивільного стану.

Допомога на поховання члена сім'ї застрахованої особи призначається застрахованій особі на підставі свідоцтва про смерть, виданого органом реєстрації актів цивільного стану, та довідки з місця проживання про перебування померлого члена сім'ї на утриманні застрахованої особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик І. Право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування // *Право України*. – 2005. - № 8. – С. 93-96.
2. Білик І. Право на призначення пенсії за особливі заслуги перед Україною (хто має право, її розмір тощо) // *Право України*. – 2005. - № 12. – С. 101-105.
3. Бойко М. Д. *Право соціального забезпечення України*. – К.: «Олан», 2004.
4. Бурак В. *Поняття та види організаційно-правових форм соціального забезпечення. // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали Х регіональної науково-практичної конференції. 5-6 лютого 2004 р. – Львів, 2004. – С. 339-340.*
5. Гарасимів Т.З. Диференціація умов та обсягу соціального забезпечення фізичних осіб в Україні // *Науковий вісник Львівського юридичного інституту*. – 2005. – Випуск 2. – С. 286-293.
6. Горбачова О. *Поняття вкладника, учасника недержавного пенсійного фонду, отримувача недержавної пенсії за цивільним законодавством України // Юридичний журнал*. – 2009. - № 4. – С. 73-75.
7. Зайчук О. *Правові основи функціонування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань // Право України*. – 2004. - № 9. – С. 48.
8. Зайчук О. *Правові засади діяльності Пенсійного фонду України // Право України*. – 2004. - № 8. – С. 49.
9. Кіндратець О. *Пенсійна політика в країнах Заходу // Право України*. – 2004. - № 3. – С. 132.
10. Короленко Н. *Поняття пенсійних правовідносин у контексті сучасної пенсійної реформи // Підприємництво, господарство і право*. – 2006. - № 12. – С. 170-173.
11. Кременчук І. *Накопичувальний пенсійний фонд як одна із складових пенсійного забезпечення в Україні // Підприємництво, господарство і право*. – 2007. - № 5. – С. 100-103.
12. Кременчук І. *Проблематика утворення та діяльності накопичувального пенсійного фонду в Україні // Підприємництво, господарство і право*. – 2007. - № 6. – С. 111-113.
13. Куземська С. *Загальнообов'язкове державне соціальне страхування як організаційно-правова форма соціального забезпечення // Вісник Львівського університету. Серія юридична*. – 2004. – Вип. 39. – С. 367-371.
14. Кульчицька О. *Поняття та зміст правосуб'єктності громадян за правом соціального забезпечення // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали Х регіональної науково-практичної конференції. 5-6 лютого 2004 р. – Львів, 2004. – С. 337-338.*
15. Кульчицька О. *Поняття суб'єктів права соціального забезпечення // Вісник Львівського університету. Серія юридична*. – 2004. – Вип. 39 – С. 361-365.
16. Кульчицька О. *Суб'єкти, що сприяють у отриманні соціального забезпечення // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9-10 лютого 2006 р. – Львів, 2006. – С. 287-288.*
17. Кульчицька О. *Особливості правового статусу соціальних страхових фондів // Вісник Львівського університету. Серія юридична*. – 2006. – Вип. 42. – С.238-243.
18. Кучма О. *Встановлення стажу з врахуванням показань свідків // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9-10 лютого 2006 р. – Львів, 2006. – С. 289-291.*
19. Пилипенко П. *Право соціального забезпечення у системі соціального права // Право України*. – 2004. - № 10. – С. 97-100.
20. Прилипко С. *Право на пенсійне забезпечення та його реалізація в умовах ринкової економіки // Право України*. – 2003. - № 2. – С. 45.

21. Прилипко С. Солідарні засади у соціальному забезпеченні // Право України. – 2003. - № 1. – С. 83-86.
22. Право соціального забезпечення України: Навчальний посібник / За ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Істина, 2007. – 224 с.
23. Приходько С. Здійснення громадянами права на соціальний захист та гарантії його забезпечення // Право України. – 2000. - № 2. – С. 18-21.
24. Прокопенко В. Дві пенсії – право чи перспектива? // Право України. – 2001. - № 6. – С. 90-93.
25. Прудов Ю. Соціальні виплати та пільги в українському законодавстві // Право України. – 2005. - № 11. – С. 85-89.
26. Синчук С.М., Буряк В.Я. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. / За ред. С.М. Синчук. – К.: Знання, 2006. – 318 с.
27. Синчук С. Понятійний апарат права соціального забезпечення: проблеми вдосконалення // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали Х регіональної науково-практичної конференції. 5-6 лютого 2004 р. – Львів, 2004. – С.335-336.
28. Синчук С. Проблеми законодавчого закріплення поняття непрацездатності // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2004. – Вип. 39. – С. 372-377.
29. Синчук С. Об'єкти соціально-забезпечувальних правовідносин // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9-10 лютого 2006 р. – Львів, 2006. – С. 304-307.
30. Синчук С. Стійка непрацездатність в системі соціальних ризиків: правові аспекти // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2006. – Вип. 42. – С. 244 – 251.
31. Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 1998.
32. Скоропис О. Проблеми правового регулювання ліквідації недержавних пенсійних фондів // Підприємництво, господарство і право. – 2009. - № 3. – С. 84-88.
33. Сташків Б. Метод права соціального забезпечення: його визначення // Право України. – 2000. - № 12. – С. 37-40.
34. Сташків Б. Зміст соціально забезпечувальних правовідносин // Право України. – 2003. - № 6. – С. 66-70.
35. Сташків Б. Функції права соціального забезпечення: вимоги сьогодення // Право України. – 2001. - № 7. – С. 66 -
36. Сташків Б. Місце права соціального забезпечення в системі права України // Право України. – 2001. - № 11. – С. 80 – 85.
37. Сташків Б. Норми права соціального забезпечення // Право України. – 2002. - № 2. – С. 74 – 79.
38. Сташків Б. Принципи права соціального забезпечення // Право України. – 2002. - № 4. – С. 84 - 89.
39. Сташків Б. Суб'єкти правовідносин у сфері соціального забезпечення // Право України. – 2003. - № 2. – С. 39 - 45.
40. Соціальне обслуговування у системі соціального забезпечення: правові питання // Право України. – 2005. - № 1. – С. 76-80.
41. Стичинський Б. Право соціального забезпечення: проблеми становлення та розвитку // Право України. – 2002. - № 6. – С. 85.
42. Стичинський Б. Щодо галузевої належності інституту недержавного пенсійного забезпечення // Право України. – 2003. - № 8. – С. 93-97.
43. Фещук В. Пенсійна реформа в Україні: фінансово-правовий аспект // Право України. – 2006. - № 9. – С. 94-97.
44. Марченко І. Питання пенсійного забезпечення державних службовців // Право України. – 2005. - № 3. – С. 106-111.
45. Шлапко Т.В. Окремі питання пенсійного забезпечення інвалідів за Законом України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2006. – Вип. 1. – С. 167-172.

46. Шлапко Т. Юридичні факти як підстави виникнення правовідносин по пенсійному забезпеченню інвалідів // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9-10 лютого 2006 р. – Львів, 2006. – С. 314-315.
47. Чутчева О. Громадяни як суб'єкти соціально забезпечувальних відносин: теорія і практика // Право України. – 2003. - № 7. – С. 65 -70.
48. Юровська В. Становлення і розвиток загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття // Право України. – 2004. - № 10. – С. 37.
49. Ярошенко І. Страховий стаж у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування // Юридична Україна. -2008. - № 3. – С. 65-69.